

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси

Центральна міська бібліотека ім. І. Франка

Інформаційно-бібліографічний відділ

Адвокат людських доль

До 120-річчя від дня народження видатного французького письменника

Жоржа Сіменона

(1903-1989)

Одеса-2023

Франкомовний письменник бельгійського походження Жорж Жозеф Крістіан Сіменон - майстер соціально-психологічного роману, один із найзнаменитіших у світі представників детективного жанру в літературі, найбільш відомий своєю серією детективних прозових творів про поліцейського комісара Мегрэ. Жоржу Сіменону належить безліч оповідань, близько 300 розважальних романів, що виходили у світ під різними псевдонімами, і, нарешті, основна частина його літературної праці – 214 романів, підписаних його ім'ям.

13 лютого 1903 року в бельгійському місті Льежі, в старому будинку на вулиці Леопольда, в однокімнатній квартирі народився Жорж Сіменон. Хоча дата його народження вважалася фатальною – число «13» – не вплинуло на його творчу долю. Батьки Сіменона походили з різного соціального середовища: батько письменника - Дезір Сіменон був дрібним службовцем страхової компанії, мати - Анрієтта Брюль - донькою доглядача гребель, що розбагатів на торгівлі лісом і незабаром розорився - до заміжжя працювала продавчиною в універсальному магазині. Сім'я Сіменонів була релігійною, і хлопчик повинен був щонеділі ходити до меси. Мати хотіла, щоб її син у майбутньому став кюре або на крайній кінець кондитером, проте життя розпорядилося інакше: Жорж потім втратив віру і перестав дотримуватися обрядів. Перші враження Сіменона пов'язані з вулицею Леопольда, у ці роки однією з найбільш жвавих торгових магістралей Льежа. У будинку Сіменонів жили іноземні студенти, які знімали в них дешеві кімнати з пансіоном. Не виключено, що саме ці особи послужили образами для майбутніх творів метра.

Спочатку він не думав про те, що займатиметься літературною працею, і вибрав журналістику, хоча до цього ніколи не читав газет, а цю роботу уявляв лише за романами відомого на той час французького письменника Гастона Леру, який писав детективи. У них діяв головний герой детектив-любитель Рюльтабиль, який носив плащ і курих коротеньку трубочку. Якийсь час Сіменон наслідував свого коханого героя, а з трубкою не розлучався до кінця життя. Трубку курих і комісар Мегре, герой детективних творів Сіменона. У романах Гастона Леру діяли і репортери. Ще учнем коледжу, Сіменон почав підробляти в редакції «Газет де Льеж», де він поліцейську хроніку, двічі на день обдзвонюючи шість поліцейських дільниць міста Льежа і відвідуючи Центральний комісаріат. Вчорашній школяр з головою занурюється у роботу і життя його стає зовсім іншим. Робота репортером допомогла Сіменону вже тоді почати досліджувати життя міста, тоді замислюються і його твори.

В автобіографічній книзі «Людина як усі» Сіменон згадував: «Писав я головним чином про життя Льежа, про міські події, більш-менш пов'язані з політикою, був дуже категоричним у думках і незабаром набув деякої популярності. Подумати тільки! Навіть мій батько читав скромні опуси свого сина і ввечері, за столом, розмовляв зі мною про них».

У 1921 році після тяжкої хвороби помирає отець Сіменона. Незважаючи на тяжке горе, Жорж зобов'язаний негайно подумати про майбутнє. Вибір зроблений - подолавши опір сім'ї, Сіменон залишає Льеж. 11 грудня 1922 року в холодний і темний ранок на перон Північного вокзалу в Парижі зійшов з поїзда рішучий, сповнений надій молодик. Йому ще не було двадцяти. На той час Сіменон був уже одружений зі своєю землячкою з Льежа, художницею Регіною Раншон, ім'я якої йому не подобалося, і яку він називав тому по-своєму — Тижи. Він привіз її до

Парижа, і вона почала писати картини. Перші роки паризького життя Сіменон вважав найважчими: молода сім'я жила надголодь, гостро переживаючи самотність, байдужість оточуючих. Але саме в цей період Сіменон ставить перед собою основне завдання – у намічений термін досягти можливості повністю віддати себе великій літературі. Насамперед потрібні гроші. Не замислюючись, Сіменон приступає до коротких оповідань, дуже популярних тоді у широкої публіки. На той час відносяться такі твори, як «Нокс невловимий», «Мадемуазель Ікс», «Пан Галле помер», «Ціна Голови». Крім того, Жорж складає безліч нескладних романів, які сам вважав «комерційними» («Записки друкарки» та ін.).

Потім Сіменон із гумором згадував, що Тижи швидше за нього стала відомою художницею, а він довго залишався просто її чоловіком, хоча вже публікував свої твори. Вони вели богемне життя, відвідували улюблені художниками та письменниками кафе на Монпарнасі, а коли вдавалося здобути гарний гонорар чи продати дорожче картини, їхали подорожувати.

Літературна слава прийшла до Сіменона взимку 1931 року. Видавець Фейар, якому Сіменон приніс свій перший детективний роман, на думку багатьох, мав безпомилкове чуття щодо того, матиме твір успіх чи ні. Письменник згадував потім у своїй автобіографічній книзі «Я диктую», як, прочитавши рукопис, Фейар сказав: «Що ви, власне, тут налаштували? Ваші романи не схожі на справжній детектив. Детективний роман розвивається, як шахова партія: читач повинен мати у своєму розпорядженні всі дані. Нічого схожого у вас нема. Та й ваш комісар аж ніяк не досконалість — не молодий, не чарівний. Жертви та вбивці не викликають ні симпатії, ні антипатії. Закінчується все сумно. Кохання немає, весіль теж. Цікаво, як ви сподіваєтесь захопити всім цим публіку?».

Свій перший роман із циклу Мегре Сіменон написав всього за шість днів, а інші п'ять — за місяць. У видавництві Фейара побачило світ за справжнім прізвищем автора кілька романів про комісара Мегрэ. Загалом було опубліковано 80 творів, де діє знаменитий комісар Кримінальної поліції. У різні роки своєї творчої діяльності Сіменон писав під кількома псевдонімами: Ж. Сім, Жорж Сім, Жак Дерсон, Жан Дорсаж, Жорж-Мартен Гастон Віалі, Крістіан Брюль, Люк Дорсан, Жом Гат.

Перший роман цієї серії "Пітер Латиш" був написаний у вересні 1929 року, під час стоянки вітрильника "Остгот", на якому плавав Сіменон, у голландському містечку Делфзейлі. Йому подобалося працювати на вітрильнику, він друкував свої романи, комфортно відпочивав на палубі та насолоджувався життям. Успіхом цих романів Сіменон завдячує насамперед їхньому головному герою – комісару Жюлю Мегре. У цьому образі втілилася мрія «маленької людини» про мудрого і сміливого захисника: такий герой, як комісар Мегре, що вийшов із народного середовища, не міг не завоювати любов і довіру читачів багатьох країн своєю справедливістю, неспідкупністю, непоказною добротою до людей та прагненням прийти на допомогу у критичні моменти їхнього життя.

Незабаром після появи роману Сіменон отримав люб'язний лист від Ксав'є Гішара, начальника кримінальної поліції, з запрошенням відвідати цей заклад. Письменнику дозволили бути присутнім на допитах, брати участь у розшуку злочинців, облавах та обшуках. Все це дозволило йому надалі уникнути деяких неточностей в описі і більш детально відтворювати атмосферу різних

поліцейських та судових установ, а особисте знайомство зі співробітниками кримінальної поліції, сприяло тому, що в наступних романах особисті якості та риси характеру цих співробітників дуже вигідно доповнили вигляд комісара Мегре.

Необхідно відзначити, що навіть ранні детективні романи Сіменона з циклу про Мегре відрізняються від більшості творів цього жанру як у літературі XIX століття, так і в літературі XX століття. Як правило, основою класичного детективу є розкриття надзвичайного злочину. Чим воно загадковіше, що більше нагадує хитромудру шараду чи складну шахову партію, то більше вона привертає увагу читачів. Весь інтерес твору сконцентрований на тому, щоб розкрити, **як** було скоєно злочин, та виявити злочинця. **Для Сіменона головне – пояснити соціальні та психологічні чинники злочинного діяння.** За цим принципом збудовано вже перший роман про Жюля Мегрэ «Пітер Латиш».

Своєрідність романів Жоржа Сіменона в тому, що розкривається в них не так злочин, як трагічна доля звичайної, нічим не примітної людини, яка страждає від соціальної несправедливості. За малим винятком дійові особи у його романах – не професійні вбивці, не невловимі авантюристи чи шпигуни вищого класу, а пересічні люди, до покалічених долей яких привертає автор увагу читача. Важке життя призводить героїв Сіменона до зіткнення із законом, і у розпачі, не бачачи виходу, вони роблять непоправне. Дрібні службовці та рантьє, ремісники, власники жалюгідних крамниць та бістро, консьєржки, повії, жебраки емігранти та бродяги, недоучені студенти та особи невизначених професій поміщені у звичне їм середовище, особливості якого помічені пильним та спостережливим автором.

Ні за зовнішнім виглядом, ні за характером Мегре не схожий на знаменитих героїв Едгара По, Конан Дойля та Агати Крісті. Він не наділений видатним розумом і не вдається до аналітичного методу, яким користуються при розслідуванні Огюст Дюпен, Шерлок Холмс та Еркюль Пуаро. «Мій Мегре, – пояснював згодом Сіменон, – пересічна людина з незакінченою освітою, середнього культурного рівня. ...У Мегре дивовижне чуття на людей, він чудово розбирається в них, розуміє і співчуває їм. Від природи Мегре наділений здоровим глуздом, а багаторічна служба в поліції дала йому величезний життєвий досвід». Мегре не можна непомітити або сплутати з ким-небудь: високий зріст, вантажність, фізична сила, повільність, сонливість, небагатослівність, відома грубуватість.

З 1929 по 1933 рік у романах про Мегре, що належать до першого періоду, комісар виконує функцію поводиря: розкриваючи злочин, він залишається лише свідком драми, учасники її – інші люди. У різні роки письменник розповість про головні епізоди особистого життя та службу кар'єру Мегрэ. Поступово комісар стає центральним героєм, біографія якого добре відома читачам. Основні риси образу Мегре, намічені ще в «Пітері Латиші», починають у подальших романах обростати додатковими подробицями, які створюють повну ілюзію його реальності. У Мегре з'являються свої звички, свої слабкості, свої симпатії та антипатії, друзі та вороги. Сіменон безперервно розширює орбіту дій комісара. Йому доводиться вести розслідування у вищому світі, у кулуарах міністерств, у конторах великих буржуа, серед артистичної богеми.

У романах 60-х років Мегрэ – навчена досвідом людина, у характері якої переважають риси, властиві психологу та лікареві. У його словах все частіше звучатиме гірко визнання обмеженості своїх прав та можливості домогтися справедливості при захисті простих людей. Все важче долати йому опір вищих начальників та представників влади. Багато, змінюючи в образі Мегре протягом понад 40 років, Сіменон водночас вже з перших романів незмінно доводив, що його комісар не типовий поліцейський, хоч і перебуває на державній службі. Поведінка Мегре обумовлена тим, що своє основне завдання він бачить не в затриманні злочинця, а в тому, щоб запобігти злочину, а якщо він вже скоєний, постаратися зменшити його тяжкі наслідки для оточуючих. Мегре шукає шлях до свідомості та серця винного, доводячи йому, що незважаючи на все, продовжує бачити в ньому людину, якій хоче допомогти. Комісар визнає себе морально відповідальним за долі людей, із якими його зводить життя. По-справжньому людяний і чуйний, Мегре нещадний до привілейованих злочинців, які користуються заступництвом у верхах. Мегре ніколи не зраджує своєї совісті та свого уявлення про обов'язок. Цим він особливо близький до Сіменона, для якого моральна відповідальність полягає в тому, щоб жити у світі з самим собою. А це можливо лише тоді, коли є відчуття виконаного стосовно інших морального обов'язку.

Образ Жюля Мегре настільки сподобався читачам, що ще за життя Сіменона в місті Делфзейл, де він вигадав свого героя, було споруджено бронзову пам'ятку комісару Мегре. На церемонії відкриття пам'ятника бургомістр міста вручив Сіменону свідоцтво про народження, яке гласило: «Жуль Мегре, місце народження Делфзейл, дата народження 1929, батько – Жорж Сіменон, мати – не відома...».

Сіменон жив у Франції, неподалік міста Ла-Рошель, коли налагоджений і вивірений ритм його життя перервала Друга світова війна. Він не захотів повернутися до Бельгії, вже захопленої фашистами. Усю війну він провів у Франції, й у ці вирішальні роки підтвердилася громадянська чесність Сіменона. В архіві письменника зберігаються почесні французькі та бельгійські нагороди, отримані ним за сприяння визвольній боротьбі у цих країнах. Творчість на той час була для Сіменона формою протесту проти жадливої війни, розв'язаної фашизмом з його людиноненависницькою ідеологією.

Після війни, в 1945 році, Сіменон залишає Париж і їде до Північної Америки. "Я прожив в Америці більше 10-ти років, - розповідав Сіменон, - але минуло кілька років, перш ніж я став про неї писати". До появи романів американського циклу Сіменон роз'їжджав країною, вживався в побут і звичаї багатьох штатів «одноповерхової Америки», де потім розгорталася подія його романів. Письменник жив у Квебеку, Флориді, Аризоні. Страждання людей у роки війни та окупації Сіменон описав у своїх романах «Клан остендців» (1946), «Бруд на снігу» (1948) та «Потяг» (1951).

1952 року Жорж Сіменон стає членом Королівської академії Бельгії. У 1955 році повертається до Франції (Канн) з другою дружиною Деніз Оме. Незабаром переїжджає до Лозанни (Швейцарія). У тому ж 1955 Сіменон був обраний головою Асоціації детективних письменників США. Незабаром він переїхав до Лозанни (Швейцарія).

Романи Сіменона — це не лише детективні повісті про комісара Мегрэ. Головними своїми творами він вважав "психологічні" або, як їх називав сам автор, "важкі" романи, такі як "Бруд на Снігу", "Потяг із Венеції", "Президент" та інші. У них з особливою силою виявлялася складність світу, людських взаємин, психологізм життя.

Наприкінці 1972 року Сіменон вирішив не писати більше романів, залишивши незакінченим черговий роман «Оскар». В останні роки життя Сіменон написав ряд автобіографічних робіт, таких як «Я диктую», «Лист до моєї Матері», «Прості люди», «Вітер із півночі, вітер із півдня». В автобіографічній книзі «Інтимні щоденники» (1981) Сіменон розповідає про сімейну трагедію — самогубство своєї дочки Марі-Жо в 1978 році, і про свою версію подій, що призвели до її загибелі.

Сімейне життя Сіменона склалося цілком благополучно, хоча він був одружений тричі. Перша дружина письменника — художниця Тижи — після шістнадцяти років сімейного життя народила йому сина Марка. Однак їхнє спільне життя все-таки не склалося. У другому шлюбі у нього народилося троє дітей - двоє синів, Джонні і П'єр, і дочка Марі-Жо. Друга дружина письменника була молодша за нього на сімнадцять років, але не це стало причиною, чому їхні стосунки розладналися. Вони розлучилися, проте дружина так і не дала йому розлучення, і з третьою своєю дружиною, Терезою Сберелен, яка спочатку працювала у нього домробітницею, він прожив до кінця життя у фактичному шлюбі. Тереза була молодша за Сіменона на двадцять три роки, проте, за словами Сіменона, саме вона відіграла найважливішу роль у його житті — «дозволила мені пізнати кохання і зробила мене щасливим».

Письменник помер у Лозанні 4 вересня 1989 р.

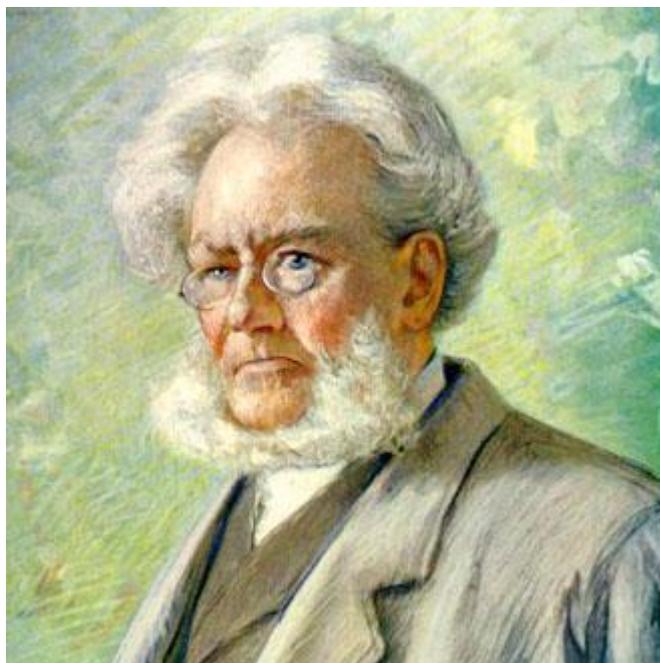
Твори Жоржа Сіменона перекладені всіма основними мовами світу. За книгами письменника було знято безліч кіно-та телефільмів. Усього налічується не менше 171 екранізація. Інспектора Мегре в кіно зіграли три десятки акторів, серед яких Жан Габен, Гаррі Бауер, Альбер Прежан, Чарльз Лафтон, Джино Черві, Бруно Кремер і т. д. А наші, на той момент ще радянські телеглядачі, високо оцінили роль комісара Мегре в виконанні Бориса Теніна, Володимира Самойлова та Армена Джигарханяна.

На згадку про видатного майстра та художника слова, у рідному місті письменника, у Льежі, відкрито будинок-музей імені Сіменона в будинку, в якому він проживав з народження і до 19 років.

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси

Центральна міська бібліотека ім. І. Франка

Інформаційно-бібліографічний відділ

***«Жити – це знову і знову
З тролями в серці бій,
Творити – це суд суворий,
Суд над собою самим»***

До 195-річчя від дня народження видатного норвезького драматурга

Генріка Ібсена

(1828-1906)

Одеса-2023

Видатний норвезький письменник Генрік Ібсен належить до метрів світової літератури, у творчості якого знайшли своє відображення гострі соціальні проблеми, які досі не втратили свого значення для людства. У всіх країнах світу на драматургію Ібсена спирався передовий театр, який прагнув реалізму та зв'язку з сучасністю.

1849 року Генрік Ібсен, двадцятирічний фармацевт у крихітному норвезькому містечку Грімстаді, написав свою першу п'єсу – «Катиліна». Покупців на неї, на жаль, майже не знайшлося. Але у 50-ті роки ім'я драматурга Ібсена поступово стає відомим у Норвегії. Писав він датською мовою (у його норвезькому варіанті), яка на той час була літературною мовою Норвегії. З середини 60-х років, після появи драматичної поеми «Бранд», це ім'я набуває широкої популярності по всій Скандинавії. А вже з кінця 70-х років, коли на театральних підмостках з'являються «Стовпи суспільства» та «Ляльковий дім», Ібсен стає письменником зі світовою славою. По-справжньому зрозуміти мистецтво Ібсена можна, тільки історично простежуючи, етап за етапом, весь довгий, складний творчий шлях великого норвезького драматурга.

Генрік Ібсен народився 20 березня 1828 року у невеликому містечку Шієні. Батько письменника, Кнут Ібсен, був купцем і належав у свій час до дуже заможних верств міста. Але в 1837 він змушений був оголосити себе банкрутом, і сім'я з цього часу впала в бідність. Вже з п'ятнадцяти років юний Ібсен мав розпочати самостійне життя – у 1843 році він стає учнем аптекаря у Грімстаді.

Дитячі роки Генріка Ібсена наклали свою печатку на подальший розвиток письменника. Він дуже рано зіштовхнувся із протиріччями життя буржуазного суспільства. Низька платня, стомлююча робота, самотність, зневажливе ставлення з боку місцевої «аристократії» - все це була доля молодого фармацевта, особливо в перші роки його гримстадського життя. Лише у 1847 році його становище починає змінюватися – він набуває друзів і стає ватажком радикальної молоді міста. Вже в цей час Ібсен ставиться дуже критично до вульгарності та міщанства «добропорядних» буржуа Грімстада, він пише на них епіграми, малює сміливі карикатури. Ці дії були розглянуті як вільнодумство.

28 квітня 1850 року Ібсен залишає Грімстад і переїжджає до столиці країни Крістіанії (нині Осло). Ще в Грімстаді він почав старанно готуватися до іспитів до університету. У столиці він вступає на підготовчі курси і в серпні цього року тримає іспити.

У липні 1851 року, коли уряд фактично за підтримки ліберальної опозиції робить рішучі репресії проти робітничого руху, Ібсен лише випадково уникає арешту – одному з працівників друкарні під час обшуку вдалося заховати його рукописи.

Одночасно Ібсен друкується в журналі студентського товариства, а також бере найжвавішу участь у створенні нового, дуже своєрідного журналу, відомого під назвою «Андхрімнер» (так у скандинавській міфології називався кухар, який готував їжу богам), що почав виходити в січні 1851 року. Журнал сатирично висвітлював найрізноманітніші питання сучасного політичного та літературного життя.

У 1852 році Ібсен переїжджає до Бергена, куди він був запрошений як художній керівник першого Національного норвезького театру, котрий

відкрився незадовго до цього.

У другій половині п'ятдесятих років у житті Генріка Ібсена відбуваються значні зміни. В 1858 він одружується на Сюзанні Торесен, енергійної дочки священика, а через рік в сім'ї з'являється єдина дитина Ібсена - син Сігурд. Незабаром вони переїжджають до Крістіанії, де Ібсен стає на чолі Національного театру. Роки другого перебування Ібсена в столиці (1857-1864), що збіглися з новою смугою суспільного підйому в країні, з посиленням національно-визвольних змагань, ознаменовані наростанням протиріч у світогляді та творчості драматурга.

Створена ним 1868 року чудова історична п'єса «Боротьба за престол» малює боротьбу зміцнення норвезької держави у одне з найважливіших періодів історії Норвегії (XIII століття). У цій п'єсі Ібсен продовжує найкращі традиції великої народно-історичної трагедії. У п'єсі дано широке історичне тло, в центрі стоять соціально-історичні проблеми, з якими нерозривно пов'язані долі персонажів та розвиток їх характерів.

Незважаючи на такі досягнення, як п'єси «Комедія кохання» (1862) та «Боротьба за престол» (1868), роки вторинного перебування в Крістіанії з'явилися для Ібсена вкрай важкими. Він не тільки жорстоко страждав від внутрішніх протиріч, що його обурювали, але й зазнавав важких матеріальних труднощів. Тому, добившись невеликої степендії від стортингу (парламенту Норвегії), він із найбільшою радістю вирушає до закордонної подорожі. 5 квітня 1864 року Ібсен залишає Норвегію – починається багаторічний період його добровільного вигнання. За кордоном, переважно в Римі, Дрездені та Мюнхені, Ібсен проводить понад 25 років, лише двічі (у 1874 та 1885 роках) відвідавши за цей час Норвегію.

Від'їзд Ібсена збігся з його новим і дуже гострим розчаруванням у сучасності. Іншими очима він починає дивитися тепер на своє захоплення романтизмом. Якщо раніше письменник орієнтувався на норвезький фольклор і на героїчне національне минуле, вважаючи, що показом таких зразків можна перевиховати людину сучасного їй суспільства, зробити її більш цілісною та значною, то тепер, переконавшись у хибності своїх ілюзій, він звертається до сучасності.

Деякий час Ібсен коливається між різноманітними задумами, потім у 1865 році, протягом трьох місяців, він закінчує «Бранда»-вельми значущий у його творчості твір. Дрібною і вульгарною сучасності Ібсен у поемі протиставляє образ могутньої і сміливої людини, яка безстрашно йде на будь-які жертви, щоб виконати своє покликання в житті. Хто, власне, головний герой п'єси? Священик у злиденній парафії далеко в горах, на півночі Норвегії, намагається вдихнути душевні сили в забитих нуждою селян і закликає їх покинути селище, щоб розпочати нове, вільне життя. Але реальної мети людям, які пішли за ним, він вказати не може. Він кличе їх усе вище і вище в гори, але вони, розчаровані в ньому і спокушені обіцянками переляканого їх бунтом начальства, покидають Бранда і навіть побивають його камінням. У фіналі драми Бранд гине під сніговою лавиною.

Трагічна загибель і весь трагічний шлях Бранда, у невгамовних словах якого чути часом навіть революційні інтонації, є яскравим свідченням нерозв'язності протиріч, які мучили автора. У «Бранді» найбільш очевидно виступає поєднання невідомості, неясності позитивних ідеалів Ібсена із силою його протесту.

На пильну увагу заслуговує і ще одна віршована драма Ібсена «Пер Гюнт», написана драматургом у 1866 році. "Пер Гюнт" прозвучав, як пісня, повна романтичного зачарування. А завдяки музиці великого норвезького композитора, піаніста, основоположника норвезької професійної композиторської школи – Едварда Гріга, цей твір Ібсена став одним із найпопулярніших. П'єса познайомила читачів та глядачів усіх країн світу з багатством норвезького фольклору та норвезької романтики. Сам образ героя п'єси, Пера Гюнта, запозичений із народної казки. Там він хвацький мисливець, що любить похвалитися, людина смілива і щаслива, на долю якої справді випало чимало фантастичних пригод. У драмі Ібсена образ Пера Гюнта значно знижений. Вся п'єса побудована так, щоб викрити половинчастість та слабкість, готовність до компромісів та відсутність цілісного характеру головного героя. Ібсен робить свого героя втіленням тих рис, які, на думку письменника, були властиві сучасному норвежцю. «Пер Гюнт» є твором переважно романтичним, незважаючи на велику кількість розкиданих по всій п'єсі політичних натяків, що гостро звучали для сучасників, незважаючи на ті сильні та злі удари, які Ібсен завдає тут норвезькій романтиці. Широкий розмах дії, узагальненість і підкреслена символічність образів, різноманітна фантастика, нерідко, щоправда, виступає в досить іронічному освітленні, - все це надає «Пет Гюнту», так само як і стилістично багато в чому подібному до нього «Бранду», характер своєрідного романтичного твору з великим філософським змістом. Недарма ці драматичні поеми Ібсена в історико-літературному плані найчастіше зіставляються з поемами Байрона та «Фаустом» Гете.

У шістдесяті роки загальний ідейний кругозір Ібсена став значно ширшим. Цьому сприяло його перебування за кордоном та загальна атмосфера шістдесятих років – десятиліття, повного великих історичних подій (громадянська війна між Північчю та Півднем у Сполучених Штатах, скасування кріпосного права в Росії, війни в Європі, які завершуються франко-пруською війною 1870-1871 років, Паризька Комуна). З новою силою прокидаються у цей час мрії Ібсена про радикальну зміну всього існуючого ладу та досягають свого максимального розвитку. Ібсен сподівається, що незабаром відбудеться рішучий переворот, новий «всесвітній потоп», який оновить життя людства.

Очікування майбутнього перевороту особливо загострюється в Ібсена у роки франко-пруської війни. Але чим наполегливіше він чекає настання «всесвітнього потопа», тим виразнішою стає вся невизначеність і неясність сенсу цієї революції, яку закликає Ібсен. Його революція - це революція не політична, не економічна і взагалі не соціальна, а революція духовна, що відбувається «шляхом очищення духу та волі».

У найбільш розгорнутому вигляді ібсенівське розуміння історії дано у великій діалогії «Кесар і галілеянин» (1873), в якій зображено долю римського імператора Юліана-відступника, який намагався відродити язичництво в стародавньому світі.

У житті Генріка Ібсена після його переїзду за кордон відбулися значні зміни. Він, нарешті, позбавляється постійної матеріальної потреби. "Бранд" приніс йому широку популярність у всіх скандинавських країнах. Твори Ібсена починає тепер друкувати найбільше Копенгагенське видавництво «Гюндельдаль». Воно перевидає і низку більш ранніх п'єс Ібсена, і навіть випускає перше видання його віршів.

Але все ж таки роки істинної слави Ібсена були ще попереду. Лише у другій половині сімдесятих років він починає створювати реалістичні, соціально-критичні драми, які зробили його найбільшим світовим драматургом. Першою була драма «Стовпи суспільства», написана 1877 року.

Весь задум «Стовпів суспільства» полягає в тому, щоб показати моральну гниль і безсоромний егоїзм, що ховаються за виглядом добродесного, благополучного життя сучасного суспільства, втіленого в образі невеликого норвезького провінційного містечка. У драмі Ібсен ставить собі пряму мету — зірвати маски з батьків цього містечка, з його «стовпів суспільства» (звідси і заголовок п'єси). Особливо важливо, що в цій п'єсі повністю, хоч і в примітивній формі, реалізується не просто аналітичний, а інтелектуально-аналітичний характер «нової драми» Ібсена. Тому що вінчаюча п'єсу промова Берника і є першим досвідом осмислення персонажем всього свого колишнього життя і зробленого на цій основі свідомого вибору свого подальшого шляху та морального переродження.

Характерно, що саме «Стовпи суспільства» були тією драмою Ібсена з-поміж його нових п'єс, яка викликала найменше протестів та обурення з боку сучасної буржуазної преси та взагалі громадської думки на Заході. Якщо в самій Норвегії вона зустріла прийом більш стриманий і якщо норвезька преса, особливо консервативна, звинуватила Ібсена в тому, що він малює свою батьківщину надто похмурими фарбами, то в інших країнах, особливо в Німеччині, драма була схвалена. У 1888 році в Берліні вона йшла одночасно в п'яти театрах і отримала дуже сприятливу оцінку з боку преси - вірна ознака того, що її заперечення сучасного суспільства справді було не безумовним. Такою широтою у зображенні конкретної дійсності "Стовпи суспільства" різко відрізняються від наступних драм Ібсена. Певною мірою ця драма є їхньою передумовою — саме в ній безпосередньо демонструється те різноманітне конкретне життя типового норвезького містечка, взагалі типове життя Норвегії, той реальний загальний життєвий «розворот» норвезької дійсності, які будуть лише незримо присутні як певний спільний фон у наступних, зовні вужчих, хіба що «камерних» реалістичних драмах Ібсена.

Першою такою "камерною" п'єсою з'явився "Ляльковий дім", яку сучасники Ібсена сприйняли як маніфест фемінізму.

П'єса Генріка Ібсена «Ляльковий дім» порушує моральні проблеми, що стосуються сімейних відносин, що панують у суспільстві, вдачі і становища в ньому жінки. За зовнішнім благополучним фасадом сім'ї часто ховаються тріщини та ознаки зношування. Ляльковий будинок тендітний, будь-які потрясіння можуть його знищити. У таких складних ситуаціях проявляються людські якості близьких людей.

Досить невелика за обсягом п'єса, але скільки в ній всього! Уявіть, що ви живете в ляльковому будиночку: начебто б, все в ньому влаштовано для вашої зручності, навколо милі дрібнички... от тільки... все це лише видимість... нічого з цього вам по-справжньому не належить, та й самі ви — просто лялька в руках розпеченої дитини і не маєте ніякого впливу на своє життя. Саме таким життям, здавалося б, і живе головна героїня п'єси - Нора Хелмер. Всім у домі керує її чоловік, який сприймає її виключно як «лялечку», призначення якої — прикрашати його життя та бути об'єктом його моралі. Але, це тільки на перший погляд... насправді Нора

не така проста і дурна, як здається. І вона цілком здатна на серйозні «чоловічі» вчинки. Для свого часу (1879 рік) ця п'єса була, безумовно, шокуючою та революційною: і навіть не стільки через вчинок Нори, скільки через те, що традиційна вікторіанська сім'я була показана у всій своїй непривабливості та лицемірстві... і вже дуже явно відчувався натяк на те, що насправді за бажання і певної хитрості «лялечка» цілком може здобути свободу навіть у рамках (точніше, під прикриттям) традиційного сімейного укладу. А враховуючи, що п'єса заснована на реальній історії, невдоволення патріархального вікторіанського суспільства тим паче зрозуміле.

Наступна «камерна» п'єса Генріка Ібсена «Привиди», написана в 1881 році, як і багато з найвідоміших п'єс драматурга є різким коментарем до моралі XIX століття. "Привиди" - драма про те, що таїться за стінами благополучного будинку. У центрі сюжету – доля Фру Алвінг, яку насильно видали заміж за розпусну та легковажну людину. Вона хотіла піти від чоловіка до пастора Мандерса, якого покохала, але він змусив її повернутися. З цього моменту починається ланцюжок фатальних подій, який призводить до повного руйнування сім'ї. «Привиди» були відповіддю Ібсена на ту критику, яку зазнала його попередня п'єса «Ляльковий дім». Консервативні критики різко дорікали письменнику за те, що Нора, героїня «Лялькового будинку», пориває з чоловіком і йде з дому. «Привиди» мали продемонструвати, що спроби загасити і згладити гострий конфлікт, примиритися з навколишніми умовами призводять до ще гіршої катастрофи.

Наступна, одна з найбільш "соціальних" п'єс Ібсена, "Ворог народу" (1882), була написана автором у відповідь на підняту буржуазною печаткою цькування "Привидів" за їх надмірний радикалізм і "аморальність". Головний герой доктор Стокман виявляє у лікувальних водах рідного курортного міста забруднення з каналізації та домагається їх закриття. У водолікарню вкладено великі гроші, вона приносить дохід, тому ні мер, ні інші керівники не реагують на занепокоєння лікаря. Його називають «ворогом суспільства», від нього всі відвертаються. Зрештою, лікаря звільняють із роботи, а педагоги відмовляються вчити його дітей. І все-таки Стокман прагне закриття курорту. Його образ — один із найоднозначніших героїв Ібсена.

Після «Ворога народу» в ібсенівській драматургії, в її ідейному виконанні та в її стилі відбувається перелом. З новою силою починають звучати в Ібсена нотки співчуття та співчуття до людей, вимога бережливого та дбайливого ставлення до життя, до щастя інших людей.

Двічі, у 1874 та 1885 роках, робив Генрік Ібсен подорожі до Норвегії, але щоразу знову їхав за кордон. Лише 1890 року письменник остаточно обгрунтовується у Крістіанії. Його слава як у самій Норвегії, так і в усьому світі досягає тим часом максимального розквіту.

Особливого значення для пізньої драматургії Ібсена набуває остаточного викриття та розкриття приреченості егоїстичного індивідуаліста. Образ людини, що вимагає в жертву собі життя та щастя інших людей, виникає і в п'єсі «Гедде Габлер» (1890), і в «Будівельнику Сольнесу» (1892), і в «Йуні Габріеле Боркман» (1896), - і завжди індивідуалістичні персонажі Ібсена, незважаючи на свою силу і значущість, незважаючи на те, що вони самі, здавалося б, переконані у своїй

правоті, у своєму праві діяти так, як вони діють, все ж таки не в змозі досягти своєї мети.

У 1898 році у всьому світі було відзначено та в Норвегії урочисто відсвятковано сімдесятиріччя Генріка Ібсена. Останні роки життя великого норвезького драматурга були затьмарені тяжкою тривалою хворобою. Земне життя Генріка Ібсена завершилося 23 травня 1906 року.

Творча діяльність Ібсена припинилася у роки найбільшого розквіту його популярності, коли вплив ібсенівської драми на розвиток світового театру досяг свого апогею. Драматургія Ібсена стала важливою складовою репертуару тих нових театрів, які в останні десятиліття XIX століття прагнули відродити соціально значуще театральне мистецтво, що відгукується на сучасне життя і активно впливає на неї. Ібсен створив глибоке та суворе мистецтво, яке й нині звучить і ще довго звучатиме з повною силою.

Ібсен, гуманіст і мораліст пред'являв чималі вимоги до людей свого часу, але найжорстокіші вимоги він пред'являв до самого себе. Епіграфом не тільки до всієї творчості Ібсена, а й до всього його життя може послужити один із його останніх віршів:

Жити - це означає все знову

З тролями у серці бій;

Творити – це суд суворий,

Суд над собою.

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси

Центральна міська бібліотека ім. І. Франка

Інформаційно-бібліографічний відділ

Відважний романтик

До 205-річчя з дня народження видатного англійського письменника

Томаса Майн Ріда

(1818-1883)

Серед книг для дітей та підлітків велике місце займає література пригод та подорожей. Сміливі та загартовані люди, про які вона розповідає, стають улюбленцями юного читача. Ідучи за ними, він проникає в далекі країни і знайомиться із життям інших народів. Історія, географія, зоологія, ботаніка оживають перед ним у яскравих картинах.

До славних творців яскравих романів пригод і подорожей, разом з Даніелем Дефо, Фенімором Купером і Жюлем Верном, можна сміливо віднести творчість Томаса Майн Ріда, який любив називати себе «капітаном Майн Рідом».

Його книжки досі приваблюють юного читача своєю романтикою. Це романтика боротьби за справедливу справу, романтика подвигу в ім'я високої ідеї, романтика мужнього подолання перешкод, які зводять люди і природа на шляху відважного героя. Романтичні їхні характери; романтична незвичайна природа Америки, Африки, Гімалаїв, описана з любов'ю та знанням справи; романтична і манера оповідання, багата на барвисті описи, напружені діалоги, несподіваний розвиток захоплюючого сюжету.

Томас Майн Рід – знаменитий британський автор захоплюючих авантюрно-пригодницьких романів для молодого покоління. Письменнику не пощастило насолодитися славою за життя – більшість його творів стали широко відомими лише після смерті. У біографії автора було чимало дивовижних подій, що стали основою його книг. Незважаючи на дивовижний талантизм і вміння переносити творчий задум на папір, останні роки життя автор провів у бідності та хворобах.

Томас Майн Рід (повне ім'я письменника) народився 4 квітня 1818 року в Баллероні – невеликому селі у графстві Даун, Північна Ірландія. Виховувався у релігійній сім'ї: отець Томас Майн Рід-старший служив у пресвітеріанській церкві пастором, а мати Анн Енн Рід була дочкою священника. За хрещення майбутньому письменнику було дано ім'я Томас Майн, на честь прадіда. Згодом, щоб не плутати його з батьком, який також носив ім'я «Томас Майн», перше ім'я вживати перестали. Змалку Майн Рід знав, що таке бідність. Батькам доводилося багато працювати, щоби не голодувати. Хлопчик теж не цурався брудної роботи. Пізніше це допомогло йому пристосуватися до суворих польових умов і створити успішну військову кар'єру.

Отець хотів, щоб Майн пішов його стопами і став священником. Тому у вересні 1834 року хлопчик вступив до Королівського академічного інституту Белфасту. Там він провчився чотири роки, але всупереч батьківській волі Томас відмовився від традиційної для сім'ї професії. Рід повернувся до рідного села і почав викладати у школі.

У 1840 році майбутній письменник вирушив до Америки, куди масами виселялися його нещасні співвітчизники - ірландці, гнані голодом і притиском англійців, які господарювали в Ірландії. Батьківщина Майн Ріда давно перебувала під англійським пануванням. Ірландію називали першою колонією Англії. Проте ірландці не припиняли боротьби за свободу. Багато хто з них загинув, багато хто змушений був назавжди залишити рідний острів – Зелений Ерін, як називали вони його у своїх оповідях та піснях. Але навіть ті, кому довелося добувати свій гіркий хліб на чужині, до кінця життя залишалися патріотами, допомагали таємним ірландським товариствам, які боролися проти англійського ярма.

Тяжка частка батьківщини, страждання та надії ірландського народу, його література хвилювали та турбували юнака. Виїжджаючи в Америку, він забирав у своєму серці ненависть до пригноблення і насильства, любов і повагу до тих, хто боровся проти них. У Новому Світі юнак сподівався розбагатіти, проте його спонукали до подорожей та пристрасті до пригод, і прагнення побачити країну, яка на той час багатьом здавалася bastionом ідей демократії та свободи.

У грудні 1839 року Майн Рід сів на корабель у Дамфрісі, а двома місяцями пізніше, у січні 1840 висадився в Новому Орлеані штат Луїзіана, у строкатому та багатому місті плантаторського Півдня. Гучні компанії діловитих американців, які насаджували в Луїзіані свої порядки, такі як суд Лінча, пияцтво та гучні афери, успішно обробляли тут свої темні справи. Місто наповнили натовпи авантюристів різних національностей та мастей, залучені великими комерційними оборотами південного порту та можливістю участі в якійсь ризикованій розбійницькій експедиції проти індіанців чи мексиканців. Новий Орлеан був одним із найбільших центрів работорівлі.

У житті Нового Орлеана потужно давали себе знати політичні, економічні, класові та національні протиріччя. Впадали у вічі контрасти волаючої злиднів і розкоші, повного безправ'я «кольорових» і грубого свавілля «білих». Мисливець або мандрівний купець, що з небезпекою для життя сколотив собі за довгі місяці, а то й

роки якийсь капітал, миттєво втрачав свої заощадження в гральних клубах, де орудували шулери.

Двадцятирічний юнак із глухої ірландської провінції, вихований у душі англійської та французької романтичної літератури 30-х років ХІХ століття, опинився в самій гущавині цього безшабашного та небезпечного життя.

Майн Рід незабаром зрозумів, що його надії на швидке збагачення просто смішні. Щоб жити, треба було працювати. Юнак пройшов сувору школу повсякденної та завзятої боротьби за існування. Чим тільки не займався Майн Рід у ці роки – з 1840-1843! Він намагався стати торговцем, але, звісно, дуже швидко прогорів; служив на плантації, де міг на власні очі побачити страшне життя чорних невільників (ці події потім знайшли свій відбиток у романі «Квартеронка», написаному 1856 року); був актором, шкільним учителем. До цих років відносяться його далекі подорожі великими річками, пустелями і плоскогір'ями Південних штатів і Мексики. Це багате враженнями життя дало Майн Риду невичерпний матеріал у вигляді спостережень та нотаток, які він згодом використав у своїх книгах. Невтомний мандрівник, любитель нехожених стежок, що не раз зустрічався віч-на-віч зі смертю, він сам був схожий у ті роки на героїв своїх майбутніх романів.

Ніколи, ніколи не забуде Майн Рід цих вражень! Аромат техаських степів, подих їхніх вітрів, зустрічі та спогади цього часу будуть знову і знову турбувати і хвилювати його через багато років у манірній Англії, де він писатиме свої книги, повертаючись у них до далекого минулого. Недалеко від Лондона, серед типово англійської природи, Майн Рід побудує собі будинок в іспано-американському стилі і назве його «гасієнда» - на згадку про іспанські садиби, які він знав по Мексиці та Техасу. Але все це буде в житті славетного письменника потім...

Наприкінці 1842 року Майн переїхав до Піттсбурга, штат Пенсільванія, і почав літературну кар'єру. Юнак писав розповіді про свої подорожі Америкою, вони публікувалися в «Pittsburgh Morning Chronicle» під псевдонімом «Бідний школяр». Також на сторінках газети з'явилася серія віршів «Сцени з Вест-Індії». Крім віршів, статей та оповідань, він написав свою першу п'єсу "Мученик кохання", яка була поставлена на сцені одного з місцевих театрів.

З 1843, оселившись у великому на той час місті Філадельфія, Майн Рід береться за перо: він стає журналістом. Тут він уперше зрозумів, що справжнє його покликання – живе слово. У Філадельфії молодий

журналіст зблизився із літературними колами. Зав'язалася його дружба із чудовим американським письменником та поетом Едгаром По, поціновувачем та майстром пригодницького оповідання. Зближення з Едгаром По не було випадковістю. І Майн Рід, і Едгар По були мрійниками. Світ поетичної мрії був для них можливістю піти хоча б на якийсь час від непривабливої і грубої американської дійсності. Останній називав свого товариша «колосальним, але наймальовничішим брехуном», цим підкреслюючи його вміння достовірно описувати найнеймовірніші події.

У 1846 році Майн Рід був настільки відомим журналістом, що його запросили співпрацювати в одну з найбільших нью-йоркських газет. Рід працював кореспондентом New York Herald і публікувався під псевдонімом «Гімназист». Однак недовго тривала його робота тут: навесні почалася війна США з Мексикою (1846-1848), і молодий ірландець опинився у лавах американських військ, відправлених на театр військових дій. Разом з тим, Рід продовжував роботу в газеті як військовий кореспондент.

3 листопада того ж року Майн вступив до лав Першої волонтерської піхоти Нью-Йорка в званні лейтенанта. Кілька місяців війська прожили на острові Лобос, а потім взяли участь в облозі мексиканського міста Веракрус. У газеті часто з'являлися нариси «Гімназиста» про події, що відбуваються. Вони отримали назву «Оповідання застрельника».

У вересні 1847 року, під час штурму столиці Мексики – міста Мехіко, він був тяжко поранений у бою за Чапультепек – приміський район, де мексиканці особливо завзято захищалися. У рішучу хвилину штурму Майн Рід захопив за собою солдатів, що здригнулися під вогнем, і першим видерся на вал, що прикривав мексиканську батарею. Бій був дуже жорстоким, багато вбитих та поранених. Товариші зі зброї вирішили, що письменник загинув, бо бачили, як після чергової атаки він, змахнувши зброєю, звалився як підкошений. Майже добу він провів на полі серед трупів, що завалили взятую штурмом батарею, переживаючи набіги мародерів, що оббирали мертвих і добивали поранених. Нарешті його знайшли і доправили до шпиталю. За хоробрість, виявлену в бою, лейтенанта Майна Ріда підвищили до чину капітана.

5 травня 1848 року Рід подав у відставку. Друзі допомогли йому повернутися до США, дали йому притулок. У садибі одного зі своїх товаришів молодий офіцер одужував від ран і хвороб. У той період, на початку 1848 року, Майн Рід почав писати свій перший роман –

«Вільні стрілки», повний спогадів про мексиканській похід. Твір багато в чому автобіографічний. Головний герой, капітан Галлер, бере участь у Мексиканській війні. Як такого сюжету у книзі немає, переважно вона складається із замальовок та цікавих фактів із життя солдатів.

За цим романом йдуть «Мисливці за скальпами», «Житло у пустелі», «У пошуках білого бізона». Останній твір написано у жанрі записок натураліста. Події відбуваються у Луїзіані. Вихідці з Франції, батько та троє синів, мають знайти шкуру білого бізона. Купити її ніде не вдається, тому брати вирішують самі розшукати тварину та умертвити. Вплітаються в оповідання і казкові сюжети: наприклад, у хлопчиків є мішечок із бісеру, в якому закладено таємничу силу.

Ранні твори Майн Ріда зробили його популярним у вузьких колах. Так, на творчість письменника-початківця звернув увагу Теодор Рузвельт, майбутній 26-й президент США. Згодом він став великим шанувальником романіста.

Майн Рід йшов на війну, керований найблагороднішими спонуканнями. Його передові погляди виявлялися з повною очевидністю в 1848 році, коли, заліковуючи свої рани, він почав збиратися до Європи, щоб взяти участь у революційних подіях, що розгорталися там.

Події 1848 року, сколихнувши майже всю Європу, відгукнулися грізною луною у всьому світі. Революційний рух поширювалося з небувалою силою, охоплюючи країну за країною. Цього року було опубліковано «Маніфест Комуністичної партії», написаний Марксом та Енгельсом; він кликав на боротьбу як проти старих монархічних урядів, як проти феодального ладу, а й проти панування буржуазії. Багатьом найкращим людям світу здавалося в 1848 році, що настає нова ера в історії людства, що ця революція назавжди звільнить народи Європи від придушення та експлуатації, а за прикладом Європи наслідуватимуть й інші народи. Вірив у це і Майн Рід.

У 1849 році Майн Рід разом з групою друзів вирушив до Європи на допомогу революції, але затримався, оскільки був ще не здоровий і не міг зібрати необхідні для поїздки гроші. Капітан Майн Рід та його товариші, які поспішали на допомогу революції, запізнилися. Коли вони висадилися в Англії, справи революції програли повсюдно. Так і не вдалося Майн Ріду стати капітаном армії свободи, брати участь у революційних подіях, завдяки яким, як він сподівався, впаде все те,

що залишалося в Європі від феодального ладу, який довго і наполегливо прагнув зберегти свою владу.

Спогадам про революційні бої 1848 року і про боротьбу народних мас Європи проти реакції в наступні роки присвячений роман Майн Ріда «Дружина-дитя», написаний, ймовірно, на початку 50-х років і опублікований його дружиною вже після смерті письменника. Цікавий окремими яскравими сценами, роман «Дружина-дитя» загалом не може бути названий успіхом письменника. Однак опублікований вперше у 1885 році роман за десять років витримав п'ять видань, що все ж таки свідчило про живий читацький інтерес до твору.

З 1850 Майн Рід оселився в Англії. 1851 року, коли Майн Ріду було 33 роки, він познайомився з юною аристократкою, дочкою свого видавця Дж. Хайда, Елізабет Хайд. Тоді дівчині було лише п'ятнадцять років, тому вона не звернула увагу на дорослого невдачливого письменника. А письменник закохався у дівчину з першого погляду. Протягом 2 років Рід домагався розташування Елізабет, і в 1853 пара одружилася. Після невеликої перерви на медовий місяць Майн Рід повернувся до літературної творчості. Його твори цього періоду, як і раніше, засновані на пригодах у США. У цей час Рід здобув славу людини екстравагантної та романтично налаштованої. Він дефілював вулицями Лондона в мексиканському костюмі, в сомбреро, а власний будинок збудував на кшталт мексиканської гасієнди. Щоправда, лондонський бомонд поставився до Ріду дуже непривітно. Його республіканські переконання, глузування з самодержавної російської монархії, критика політики британського уряду дратували багатьох чиновників.

У наступні 10 років Рід написав 23 твори. Серед них можна виділити історико-пригодницький роман «Оцеола, вождь семинолів», повість «Морське вовчєня, або Подорож на дні трюму», а також продовження «Загублені в океані», цикл оповідань про Африку, оформлені яскравими ілюстраціями, роман «Біла рукавичка» про Англію напередодні революції 1640-1641 років.

У 1865 році вийшов роман, який прославив Майн Ріда, — «Вершник без голови». За цей роман, вперше за своє життя, письменник заробив величезні гроші. Не вмючи користуватися ними ощадливо, він вкладався в дивні проекти: розвиток англійського селища Джерадс-Крос, реконструкцію мексиканського маєтку. Розтративши всі гроші, у листопаді 1866 року Майн Рід став банкрутом. Він зумів більш-менш врегулювати фінансові труднощі лише у січні 1867-го.

У гонитві за минулою славою письменник переїхав з Лондона до Америки і в 1867 заснував журнал «Onward Magazine». Його нові твори не справили на публіку враження. Частково через нервовий розлад у Ріда запалилася стара травма стегна. Хвороба виявилася серйозною, і він провів у шпиталі півроку. В 1870 романіст остаточно повернувся до Лондона, принижений відсутністю інтересу до його творчості, та впав у глибоку депресію.

Душевні переживання погано впливали на стан фізичного почуття письменника: все частіше загострювалася біль у стегні. Неодноразово письменник повертався до творчості, писав романи, але жоден із них не запам'ятався європейському та американському суспільствам. Зрештою, зневірившись, Рід вирішив не боротися з болем і став інвалідом. Основою його бюджету була пенсія, призначена американським урядом за військові заслуги. Останні 10 років життя він не міг пересуватися без милиць.

Томас Майн Рід помер 22 жовтня 1883 року, на 66-му році життя, у Лондоні. Його могила знаходиться на цвинтарі Кенсал Грін.

Все життя капітана Майн Ріда складається, на перший погляд, з одних поразок. Він мріяв брати участь у справедливій війні, коли вирушав на грабіжницьку війну проти Мексики; він запізнився в 1848 році і побачив революцію не в момент її успіхів, а в тяжку поразку; йому так і не вдалося створити свій хороший журнал, що відповідає його програмі, вільний від погоні за наживою; невдачею та руйнуванням закінчилися його сільськогосподарські дослідження; не збулася його мрія стати відомим мандрівником, відкривачем нових земель. І все-таки, незважаючи на цей гіркий список невдач, капітан Майн Рід ніколи не скаржився, не падав духом і зрештою здобув найбільшу перемогу, про яку тільки може мріяти письменник, - перемогу над часом.

Особа Майн Ріда дуже вплинула на творчість таких всесвітньо відомих і улюблених читачами письменників, як Роберт Льюїс Стівенсон і Генрі Райдер Хаггард. Його творами захоплювався Джек Лондон. Книжки Майн Ріда були перекладені багатьма мовами світу: французькою, німецькою, італійською, іспанською, шведською, російською і навіть однією з мов американських індіанців. В даний час інтерес до письменника на Заході відроджується, і вже є перевидання його книг у наш час.

Розквіт творчості Ріда припадає на 1850—60 рр. Саме у цей період він написав свої найвідоміші романи: "Білий вождь" (1855), "Квартеронка" (1856), "Оцеола", "Вершник без голови" (1865). Рід плідно продовжив традиції Д. Дефо та Дж.Ф. Купера, поєднуючи у своїй творчості риси роману мандрів і пригодницького роману. Письменник прагнув синтезувати у своїх романах розважальні та повчальні елементи. У тогочасній Великобританії, яка була могутньою колоніальною і морською державою, велику популярність здобули книги про життя Африки, Індії, Америки. То був період географічних відкриттів та експедицій, результатами яких завжди жваво цікавився Майн Рід. Зрештою, життя самого Ріда — невтомного мандрівника — стало цінним матеріалом для його творчості. Особисті спостереження письменник доповнював відомостями, запозиченими з документальних джерел, відтак бездоганність його описів флори та фауни екзотичних країн визнавали навіть географи.

Описи природи відіграють у романах Ріда особливу роль. Письменник нерідко робить перерву у найнапруженішій мить розповіді, щоби розказати про невідому європейському читачеві тварину або рослину. Взаємини людини зі світом природи, пізнання цього світу та боротьба з ним під пером Ріда набуває рис захопливої пригоди, стає важливою ланкою у розвитку сюжету (варто згадати хоча б епізод урятування Вірджинії від алігатора в "Оцеолі" чи втечу Луїзи та Моріса від диких мустангів у "Вершнику без голови").

Іноді Рід взагалі відмовляється від традиційної романної інтриги, висуваючи на передній план суто просвітницькі завдання. Так, зміст невеликої діалогії "Полювання на рослини" (1857) та "Скелелаз" (1864) складають епізоди, у яких ідеться про знайомство двох мандрівників Каспара і Карла з багатоманітною флорою та фауною Індії. Разом з героями читач дізнається про особливості поведінки екзотичних тварин: биків чоурі, гірського цапа, губатого ведмеда, про властивості соку пальми чи горіха поуні.

У романах Ріда провідну роль відіграють не характери, а події. Його герої потерпають від зрадливої долі, потрапляють у залежність від випадкового збігу обставин, змушені долати несподівані перешкоди. Персонажі Ріда є доволі умовними, вони не наділені глибокими психологічними характеристиками. Позитивні герої вирізняються винятковою шляхетністю, вони здатні бути відданими друзями і палкими коханцями, і їхня приваблива зовнішність є віддзеркаленням їхньої внутрішньої сутності. Натомість їхні антагоністи — люди ниці, підлі, зажерливі, а нерідко ще й бридкі зовні. Проте саме герої, створені Рідом, стали запорукою популярності його романів. Незламні у злигоднях, мужні та справедливі, вони завжди прагнуть до перемоги добра над злом і покликані стати життєвим прикладом для юних читачів Майн Ріда.

Своєрідність пригодницького роману Ріда полягає в тому, що гостросюжетність письменник поєднує з важливими проблемами сучасності. Так, у "Квартеронці" головною перешкодою на шляху героїв до щастя стає рабство Аврори. Автор, вдаючись до яскравих деталей, обґрунтував думку про ганебність і антигуманність рабства. Читач стає свідком жорстоких тортур, яких зазнають невольники, переслідування рабів-утікачів за допомогою спеціально натренованих собак, продажу рабів з аукціону. Лише несподіваний збіг обставин, своєчасна допомога закоханого в Аврору Едварда та її колишньої господині Ежені Безансон рятують героїню від зазіхань підступного негідника Домініка Гайара, котрий купив її на аукціоні. Рід не був активним прихильником аболіціонізму, вважаючи, що рух за скасування рабства в Америці призводить лише до посилення ворожнечі між Північчю та Півднем, проте картина рабства, створена у "Квартеронці", пафос обурення письменника дає підстави зарахувати цей роман до творів аболіціоністської літератури, поряд із "Хатиною дядька Тома" Г. Бічер-Стоу.

В "Оцеолі, вожді семінолів" (1858) Рід аналізує проблеми американської політики у ставленні до індіанців, перегукуючись, таким чином, з пенталогією про Шкіряну Панчоку Купера (серія з п'яти романів американського письменника Джеймса Фенімора Купера. У кожному романі фігурує Натаніель «Натті» Бампо, відомий під різними прізвиськами: Шкіряна Панчоха, Слідопит, Звіробій, Соколине Око тощо). Сюжет "Оцеоли" пов'язаний з історичними подіями 30-х рр. ХІХ ст., коли американський уряд ужив заходів для остаточного викорінення індіанського племені семінолів з території Флориди, що призвело до війни із семінолами. У романі розповідь про ці події ведеться від імені сина плантатора Джорджа Рендольфа. Після закінчення військового училища у Вест-Пойнті він змушений брати участь у війні з індіанцями, проте дії "блідолицих загарбників" обурюють героя. Рендольф, як і сам Рід, симпатизує семінолам. Не випадково прибічниками дій американського уряду — агент Томпсон, ад'ютант Скотт, молодий плантатор Рінтгольд та його друзі Спенс і Вільямс — змальовані у вкрай негативних барвах.

Одним із найяскравіших образів роману є вождь племені семінолів Оцеола. Автор щиро захоплюється своїм героєм, підкреслюючи його шляхетність, мужність, безкорисливість, відданість рідному народові. Рід, без сумніву, ідеалізує історичну постать Оцеоли: у вождя витончені манери, патетична мова, він ладен ризикувати життям, щоби прийти на допомогу своєму білому другові Джорджу Рендольфу. Таке трактування образу пояснюється намаганням письменника спростувати наклепницьку писанину американської преси, спрямовану проти індіанців та їхніх вождів. Захоплений американцями у полон, Оцеола помирає у неволі, але союз сестри Оцеоли Марії і Джорджа Рендольфа наприкінці роману символізує

мрію Майн Ріда про об'єднання всіх людей, незалежно від їхнього расового походження.

Тип пригодницького роману, створений Рідом, набув розвитку у творчості Брет Гарта, Р.Л. Стівенсона, Г.Р. Хаггарда, Дж. Конрада. Ріда можна також вважати одним із фундаторів детективного жанру. Його роман "Вершник без голови", поряд із новелами По, справив помітний вплив на творчість В. Коллінза та А. Конан Дойля. Дія роману відбувається у Техасі, після закінчення війни США з Мексикою. Письменник відтворює тривожну атмосферу повоєнного Техасу (території, через яку вибухнула війна), недовірливе ставлення людей одне до одного. Конфлікт ґрунтується на суперництві двох героїв — Моріса-мустангера і капітана Кассія Колхауна, закоханих у доньку плантатора, красуню Луїзу Пойндекстер. Як і в інших творах Ріда, це конфлікт шляхетності і підлості, добра і зла. Кассій — нищий і підступний, натомість Моріс — щирий, безкорисливий і хоробрий. Зав'язкою карколомного сюжету стає криваве вбивство Генрі Пойндекстера, брата Луїзи. У скоєнні цього злочину підозрюють Моріса, але його відданий друг — старий мисливець Зебулон Стамп — ретельно розслідує цю справу і, врешті, викриває справжнього вбивцю — Кассія Колхауна. Автор постійно тримає читача у напруженні. Поступово перед нашими очима з'являються нові докази, і ми разом з героями роману просуваємося до розкриття таємниці загадкового вершника без голови. Створюючи гостросюжетну розповідь, Рід, проте, не забував і про свої освітні завдання. Перед читачами постає широка панорама прерії, автор розповідає про норони її мешканців: диких мустангів, койотів, грифів, створює вражаючу картину смерті.

Романи 70-80-х рр. вирізняються домінуванням авантюрних мотивів: "Смертельний постріл" (1873), "Сигнал біди" (1876), "Загублена гора" (1883). З-поміж пізніх творів Ріда слід виокремити роман "Напівкровка" (1875), у якому знову звучать мотиви боротьби індіанських племен.

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси
Центральна міська бібліотека ім. І. Франка
Інформаційно-бібліографічний відділ

Класик «втраченого покоління»

До 125-річчя з дня народження видатного німецького письменника

Еріха Марії Ремарка

(1898-1970)

Одеса-2023

Народився письменник Еріх Пауль Ремарк 22 червня 1898 року в провінційному містечку Оснабрюке, на північному заході Німеччини (земля Нижня Саксонія), в багатодітній сім'ї палітурника, власника невеличкої книгарні Петера Франсуа Ремарка і Анни Марії Шталькнехт. Проте в 1918 році, після смерті матері, вшановуючи її пам'ять, змінив своє ім'я на **Еріх Марія Ремарк**.

У домі Ремарків завжди було багато книжок і вже в ранньому віці хлопець захопився творами Томаса Манна, Федіра Достоєвського, Стефана Цвейга та Йогана Вольфганга Гете. У віці 17 років він сам спробував писати та став учасником літературного «Гуртка мрій». Крім того, зі шкільних років займався музикою (співав у шкільному хорі, добре грав на фортепіано та органі), малюванням та мріяв пов'язати своє життя з мистецтвом або стати письменником. Проте батько наполягав на тому, щоб син став учителем.

У 1915 році юнак вступив до католицької вчительської семінарії, але закінчити її не зміг: 21 листопада 1916 року, під час Першої світової війни, був призваний до війська, а 17 червня 1917 року його направили на Західний фронт. Під кінець липня того ж року Еріха було тяжко поранено в шию, праву руку та ліву ногу, через що решту війни молодий письменник провів у німецькому військовому госпіталі у Дуйсбурзі аж до кінця жовтня 1918 року.

У червні 1919-го Еріх Марія Ремарк отримав диплом про закінчення вчительської семінарії. Працював учителем початкової школи, бухгалтером, каменярем на цвинтарі, шофером-випробувачем, органістом церкви в психіатричній лікарні, торговим службовцем, комівояжером, репортером, намагався писати бульварні романи. Стати піаністом – професіоналом йому завадили наслідки серйозного поранення. Проте, змінивши багато різних професій, він зупинив свій життєвий вибір на журналістиці, де здобув цінний і такий необхідний письменникові досвід.

У 1928 році (в журнальному варіанті) було опубліковано роман Ремарка про Першу світову війну «На Західному фронті без змін», а окремою книгою він вийшов у 1929 році. Цей роман, написаний за шість тижнів, – перший твір Ремарка, що став його найбільшим, несподіваним, небаченим та небувалим успіхом. Ємна, з глибоким підтекстом назва роману дозволяє читачеві домислити авторські ідеї: якщо в дні, коли, з «високої» точки зору головного командування, на фронті все залишається без змін, відбувається стільки жахливого, то що ж сказати тоді про періоди жорстоких, кровопролитних битв?

Насамперед, Перша світова війна була дійсно першою і вдарила на погляд мільйонів її учасників, наче грим з ясного неба. Поряд з

особливостями історичними, політичними не останню роль відігравали й особливості суто воєнні. Війна 1914-1918 років була переважно позиційною. Армії не вели широких наступальних операцій, не маневрували; вони роками не залишали розгрудлих глинистих окопів. Захоплення гектара занедбаного кукурудзяного поля видавалося за велику перемогу. Заради того, щоб відстояти п'ять-шість напівзруйнованих халуп у Фландрії, не шкодували покласти цілу дивізію. Мізерність стратегічних завдань здатна була позбавити віри навіть ура-патріотів: їх розчаровувала наймонотонніша, найнудніша в світі м'ясорубка.

Твори Ремарка про війну – це сповіді, подані у формі репортажів, і репортажі, що є, власне, сповідями, своєрідні химерні сплави того й того. Оповідь у таких творах ведеться найчастіше від першої особи, від особи героя, який, проте, страшенно схожий на самого автора, переймає в нього риси характеру і багато фактів біографії.

Після виходу у світ роману «На західному фронті без змін» у квартиру, яку письменник винаймав у Берліні безперервним потоком йшли листи учасників війни, які висловлювали йому вдячність за правдиве зображення бійні, в яку були вкинуті народи. Листи ці його хвилювали, але до слави, як такої, він був разюче байдужий.

Колишній гімназист, колишній солдат, невдалий шкільний учитель, який торгував надгробками, випробовував автомашини і тільки недавно почав робити скромну кар'єру в журналістиці, одного дня, після видання своєї книги, прокинувся відомим і досить заможним, майже багатим.

Протягом першого року після виходу в світ тираж роману в Німеччині сягнув понад мільйон двісті тисяч примірників, переклади в інших країнах світу довели це число до п'яти мільйонів. Якби наприкінці 20-х років ХХ століття поняття «бестселер» уже ввійшло вжиток, «На Західному фронті без змін», поза сумнівом, назвали б «бестселером».

Слід сказати, що з дуже великою кількістю вітальних відгуків були і різко негативні, і навіть образливі. На довершення всього популярну постать письменника стали оточувати різними вигадками. Одні запевняли, що Ремарк, нібито був ні рядовим, а офіцером, інші - що він ніколи не служив в армії, а отже, і на фронті не був. Було пущено чутку про його дворянське походження, а дехто стверджував, що його справжнє прізвище Крамер (зворотнє прочитання «Ремарк»), дуже поширене в Німеччині. Через те утворилася легенда, що насправді письменник є нащадком французьких євреїв із прізвищем Крамер, що стало приводом для переслідування Ремарка нацистами.

Наступний роман письменника, «Повернення», що побачив світ 1931 року був тісно пов'язаний з першим твором тематично і навіть сприймався багатьма, як його продовження. Хоча сам письменник згодом зізнавався, що любить цей свій твір більше за інших, але за своїм художнім рівнем він, безсумнівно, нижчий, ніж попередні. Проте саме в цьому романі ми стикаємося з двома особливостями, характерними для творчості Ремарка протягом тривалого періоду.

Перша з них пов'язана з поняттям «втраченого покоління», з людьми, найчастіше молодими, травмованими війною. Душевні рани, а у багатьох з них і тілесні, не дають їм можливість увійти по-справжньому у мирне життя. І хоча давно вже відгрімилі збройові залпи, у душах багатьох із них війна продовжує свою спустошливу роботу. Відомо, що термін «втрачене покоління» ввійшов у широкий вжиток майже випадково, з легкої руки Хемінгуея. Письменників, які до цього покоління належали, насамперед цікавила не війна як така, не її характер, не її причина, а що вона зробила з людиною. Біль і душевне сум'яття цих людей передавали у своїх творах письменники, які на власні очі бачили пекло війни. Еріх Марія Ремарк став одним із письменників цього напрямку.

Друга особливість - це думка про товариство як єдину цінність, породжену війною. У романі «Повернення» колишні фронтовики по-різному шукають «дорогу до нового життя», де виявляються станові та інші відмінності між ними, поступово виявляється вся ілюзорність цього поняття.

Менше, ніж через два роки після виходу «Повернення» у світ у Німеччині сталася подія, що стала не тільки національною, а й світовою катастрофою: до влади прийшов Гітлер. За кілька днів до цього Ремарк поїхав з Берліна до Швейцарії, в курортне містечко Порто Ронко поблизу озера Лаго Маджоре, де в 1931 році він придбав віллу «Монте Табор» (у зв'язку з погіршенням здоров'я письменник жив тут місяцями). В Німеччину, де на нього як зятя ворога мілітаризму і націоналізму міг очікувати лише арешт, він не повернувся, поповнивши цим численні ряди німецьких антифашистів-емігрантів. У нацистській Німеччині Еріха Марію Ремарка звинуватили у пацифізмі. Офіційний орган нацистської партії надрукував «Книжковий індекс» з переліком книжок, неприйнятних для режиму. У тому переліку був і Ремарк. 10 травня 1933 року разом з багатьма іншими неугодами гітлерівцям видатними творами німецької та світової літератури, книги Еріха Марії Ремарка також були кинуті до величезного багаття, запаленого в серці Берліна (поблизу двох найбільших центрів національної культури: університету та оперного театру). У 1938 році письменника було позбавлено громадянства Німеччини.

Але, незважаючи на сувору заборону, багато німців продовжували зберігати у своїх особистих бібліотеках, читати і перечитувати книги улюбленого письменника.

Живучи в еміграції, Ремарк продовжував творити. Але наступний свій твір він опублікував лише 1938 року. Це був роман «Три товариша», на сторінках якого автор розповідав про долі своїх друзів-ровесників під час світової економічної кризи 1929-1933 років. Місце події роману – Берлін. Хоча з того моменту, як пролунали останні постріли минуло десять років, життя було ще просочене пам'яттю про війну, наслідки якої позначалися на кожному кроці. Адже не дарма вони, ці спогади, і самого автора привели до створення його знаменитого антивоєнного роману. А ще через два роки, 1940-го, виходить друком його антифашистський роман «Полюби ближнього свого».

Фашистське «правосуддя» помстилося Ремарку, відправивши на гільйотину молодшу сестру письменника, мешканку Дрездена, кравчину Ельфріду Ремарк, у заміжжі Шольц, звинувачену у висловлюваннях проти політики фюрера і особисто проти нього та в поразницьких настроях.

У 1937 році, перебуваючи на кінофестивалі у Венеції, Еріх Марія Ремарк познайомився з німецькою кінозіркою Марлен Дітріх. У долі письменника ця харизматична жінка відіграла особливу роль. Згодом життєві шляхи митців розійшлися, але впродовж багатьох років емоційний та вразливий Ремарк зберігав почуття до Марлен та страждав через розрив їхніх стосунків. До кінця його життя вони продовжували листуватися.

1939 року Ремарк переселяється до США, не як утікач, швидше як гість. Він мав популярність у американського читача ширшу, ніж дехто із значніших статей тодішньої німецької літератури. Також він поєднує літературну діяльність із роботою в кінематографі. Він бере активну участь в екранізації ряду своїх романів, зближується з багатьма видатними кінорежисерами та акторами, у тому числі і з Гретою Гарбо, а також з партнеркою Чарлі Чапліна Полетт Годдар, яка згодом стала дружиною Ремарка.

Його видавали, з ним укладали контракти у Голлівуді, і матеріально він був забезпечений. У 1947 році письменник отримав громадянство США. Проте Америка, яка на довгі роки прикрала письменника, так і не стала для нього рідною.

У 1954 році письменник знову повертається до Швейцарії та поселяється на віллі «Монте Табор». Наприкінці 1940-х років у Ремарка виникли проблеми зі здоров'ям. Він захворів на синдром

Менъера, який посилювався депресією. У 1960-х роках здоров'я у письменника погіршилось. Його переслідували депресії, а в жовтні 1963 року стався тяжкий інсульт. Параліч рук, парез обличчя, мозкові порушення зробили його інвалідом.

У Швейцарії ж, у лікарні міста Локарно, 25 вересня 1970 він помер від інфаркту і був похований на кладовищі в горах над його улюбленим озером Лаго Маджоре.

За двадцять п'ять років, прожитих Еріхом Марією Ремарком після закінчення Другої світової війни, їм було створено сім романів та одну п'єсу, його єдиний драматургічний твір. Гіркий досвід Другої світової війни ще більше посилив антивоєнну тенденцію, що з давніх-давен була настільки характерною для його творчості. Але тепер вона переплелася з ще однією лінією – антифашистською, бо чуйний письменник добре відчував, що розгром фашизму зовсім не відкидає можливості його відродження. Ця лінія міститься в романах «Тріумфальна арка» (1946), «Іскра життя» (1952), «Час жити і час помирати» (1954), «Ніч у Лісабоні» (1962), «Тіні в раю» (виданий помертвостю) та у п'єсі «Остання зупинка» (1956). Особливе місце посідає роман "Чорний обеліск" (1956). Тут письменник знову звертається до теми «втраченого покоління», тож ця книга разом із романами «На Західному фронті без змін», «Повернення» та «Три товариші» утворює своєрідну тетралогію. У напрочуд мудро написаному епілозі автор, анітрохи не порушуючи законів логіки, перекидає міст від двадцятих років через епоху фашизму до повоєнної дійсності. Пристрасний заклик письменника-гуманіста, який бореться за те, щоб його співвітчизники витягли уроки з трагічних подій недавнього минулого, не загубив своєї сили й у наші дні.

«У нашому житті безліч парадоксів, – говорив письменник. – Я народився за часів газових ламп, пережив період розвитку електричності та авіації. Якщо проживу ще 10-15 років, то дочекаюся польоту на Луну. Наука подолала все. Тільки людям не вдалося стати один одному ближче... Багато в чому ми не зробили жодного кроку. Ми не можемо озирнутися на наше минуле. Воно ще тут... Це страшна суперечність. І незважаючи на все це, я вірю, що люди знайдуть шляхи один до одного. Я не наївний оптиміст, але хіба неможливо, щоб люди навчилися один одного хорошему?»

Якби не було у письменника цієї віри, йому нема чого було б писати свої книги: історії важких доль і важких часів, історії про любов і ненависть, ніжність і жорстокість, розпач і стійкість – книги, які шукають і знаходять шлях до людських сердець.

Ерїх Марїя Ремарк описував у книгах подїї власного життя – досвїд вїйни у вїсїмнадцятилїтньому вїцї, повернення і травми нового пристосування до мирного життя, приреченїсть на «їнакшїсть» протягом усього подальшого їснування. Вїн не писав для вибраних, вїн старався писати для всїх, і багато хто його розумїв. Тому, що писав вїн не лише дохїдливо, а ї сильно, талановито. Усе це ї забезпечило Ремаркові його особливе мїсце в свїтовїй лїтературї.

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси

Центральна міська бібліотека ім. І. Франка

Інформаційно-бібліографічний відділ

Складні конструкції Франца Кафки

До 140-річчя з дня народження видатного австрійського письменника

Франца Кафки

(1883-1924)

Одеса-2023

Франц Кафка — австрійський письменник, пражанин. Будиночок, де він народився в 1883 році, на жаль не зберігся. На початку двохтисячних на його місці було відкрито площу, що носить ім'я уславленого письменника. Зв'язок письменника з містом — містичний і повний протиріч. Любов-ненависть порівняна хіба з тією, що він відчував до батька-буржуа, що вибився з убогості та так і не зрозумів свого геніального сина.

Десь між простацькою мудрістю Ярослава Гашека, що породила Швейка, і трагічною фантазією Франца Кафки, творця Грегора — героя новели "Перевтілення", — полягає ментальність пражан, які пережили і сторіччя під Німеччиною й Австрією, і роки фашистської окупації, і десятиліття в обіймах "старшого брата".

У сьогоднішній вільній, бурхливо розбудованій, невсипущій Празі, що залучає туристів з усього світу, Франц Кафка став однією з культових постатей. Він присутній і на книжкових прилавках, і в працях університетських учених, і на сувенірних майках, якими жваво торгують на Вацлавській площі.

Творчість та ім'я Франца Кафки досить популярні в усьому світі. У багатьох творах зарубіжних письменників легко виявити мотиви та образи, які нав'язані саме творчістю Кафки, — вона вплинула не тільки на художників, які належали літературному авангардові. Кафка належить до тих письменників, зрозуміти й розтлумачити яких не так просто.

Єврей за походженням, пражанин за місцем проживання, за мовою — німець, а за культурною традицією — австрійський письменник, Франц Кафка народився 3 липня 1883 року в Празі, що була тоді містом Австро-Угорської імперії, в єврейській родині. Він був єдиним сином у сім'ї Германа та Юлії Кафки (два хлопчики, які народилися після нього, прожили дуже недовго). Крім Франца в сім'ї було три дочки : Еллі, Валлі і Оттла (всі троє загинули під час Другої світової війни в нацистських концентраційних таборах у Польщі). Прізвище Кафка у перекладі з чеської означає «галка». Воно було «присвоєне» сім'ї за часів імператора Йосифа II, який наприкінці XVIII століття здійснив перші заходи щодо емансипації пражських євреїв.

Його батько був спочатку дрібним торговцем, а згодом завдяки наполегливості й вдалому шлюбу він засновує власний галантерейний бізнес. Мати письменника — Юлія, уроджена Леві, походила з сімейства більш забезпеченого і вченого: у ньому зустрічалися рабини, а один із братів матері Франца навіть служив директором залізниць у Мадриді.

Благоустрій родини поступово зростав, але стосунки всередині сім'ї залишилися при цьому у світі темного міщанства, де всі інтереси

зосередились на "справі", де мати безсловесна, а батько безперервно хизується тим приниженням і знегодами, яких він зазнав для того, щоб вибитися в люди. І в цьому темному і затхлому світі народився і ріс письменник не тільки тендітний і слабкий фізично, але й чутливий до всякого прояву несправедливості, неповаги, грубості та корисливості.

Чи не сперших хвилин свого життя Кафка відчуває себе самотнім. Сестри були неспроможні допомогти майбутньому письменникові розірвати замкнене коло самотності, в якому він перебував як у дитинстві, так і у дорослому житті. Лише з Оттлою, яка була молодше на дев'ять років за Франца, існувала взаємна прив'язаність. Герман Кафка був людиною грубою, жорстокою, деспотичною, мав похмурий і властолюбивий характер, від якого страждали його рідні. Батько відіграв тяжку роль у житті сина. Він подавляв його волю, ламав характер, вимагав від Франца участі у справах фірми. Мати Франца була доброю, слабкою жінкою, але незважаючи на свою любов до сина, не проявляла материнської ніжності. Хлопчик бачив її надто мало: весь день мати працювала в крамниці, але головне – вона завжди була певним бар'єром між сином і чоловіком.

За волею батька, що був байдужим до єврейської релігії, Кафка здобуває германізовану освіту. Франц відвідував німецьку школу для хлопчиків з 1889 року та гімназії з 1893-1901. Як що Кафка створив безліч нотатків щодо негараздів сімейного життя, спогадів про шкільний період він практично не залишив. Тай і Кафка-гімназист увесь час сумнівається у своїх здібностях, хоча й належить до «блискучих» учнів класу. Таким песимістичним Кафка був усюди і завжди: слухняним і невпевненим у собі, покірним і нещасливим, тим, хто тремтить як перед майбутнім, так і перед теперішнім. Його єврейська освіта обмежилася відвідуванням синагоги чотири рази на рік, а усвідомлений інтерес до національності він виявив уже у дорослому віці. Вивчати іврит почав зовсім незадовго до смерті.

У 1901 році вісімнадцятирічний Кафка вступає до Празького університету, хоча й не відчуває в собі якогось покликання. Спочатку вивчає хімію і германістику, потім юриспруденцію. У жовтні 1902 року Франц Кафка знайомиться з Максом Бродом, який став його найближчим другом на все життя. Під час студентських канікул, а пізніше – відпусток Кафка багато подорожує. Він здійснює поїздки до Німеччини, Франції, Швейцарії, Італії. У червні 1906 року Кафка складає останній екзамен і отримує ступінь доктора права. Протягом року він проходить стажування (обов'язкове та неоплачуване) у суді. А з 1908 року і майже до кінця життя Франц працює в «Агентстві по страхуванню робітників від нещасних випадків». Функції його полягали в писанні звітів та газетних статей про страхування

робітників. Брод наводить таке його висловлювання: «Які скромні ці люди...Вони приходять до нас з проханням. Замість того, щоб штурмувати нашу контору і рознести все на шматки, вони приходять з проханням...». Щоденне, за обов'язком служби, зіткнення з людським горем, несправедливістю та приниженням ускладнювало похмурі настрої і без того схильної до песимизму молоді людини. Єдиним позитивним моментом у цій службі було те, що вона закінчувалася о 14 годині, що надавало Францу можливості займатися літературою. Він писав збірки новел та романи, які після його смерті стали знаменитими творами. Наприкінці 1909 року Кафка починає вести свій знаменитий «Щоденник», куди він записуватиме події свого життя, думки, начерки численних творів. У кінці його життя, «Щоденник», який Кафка вів нерегулярно, складатиме тринадцять грубих зошитів великого формату. Ці записи допомагають зрозуміти витоки його світовідчуття і художнього світу. Вони дають ключ до складної ідейної та образної структури його творів.

Літературний дебют Франца Кафки відбувся в 1908 році, коли в журналі «Гіперіон» вийшли його дві невеликі розповіді. Коли в січні 1913 року вийшла друком перша книга Франца Кафки «Споглядання», він сказав одному зі своїх знайомих: «Одинадцять книг було продано в Андре. Десять купив сам. Хотів би я знати, хто взяв одинадцятку...». При цьому він усміхнувся, але зовсім не з гіркотою, не розчаровано, а скоріше задоволено. За життя письменника було опубліковано всього кілька його книг: збірка маленьких притч «Споглядання» (1913), «Кочегар» - перший розділ роману «Зниклий безвісти», пізніше названого «Америка» (1913), новели «Вирок» і «Перетворення» (1915), збірка оповідань «Сільський лікар» (1919), книги новел «У виправній колонії» (1919), «Голодар» (1924). Основні свої твори Кафка не побачив опублікованими. Це пов'язано і з його болісною невпевненістю в собі, і з підвищеною самокритичністю, і з відірваністю від літературного середовища.

Серед численних комплексів Кафки – комплекс перед жінками. Він мріяв створити сім'ю і виховувати дітей. Проте так і не зміг зв'язати свою долю з жодною із жінок, які любили і жаліли його. Франц Кафка був заручений кілька разів, але щоразу «дезертував» з весільної доріжки. Чому? Пояснення є у його щоденнику. Напередодні весілля з Феліцією Бауер (Кафка зустрівся з нею у 1914 році) Франц пише у щоденнику: «Головним, що утримало мене, були міркування щодо моєї літературної праці, я думав, що шлюб їй завадить». Не здійснився і проект шлюбу з Юлією Вохрицек, дочкою шевця і синагогального служки з передмістя Праги, це було у 1919 році.

Незважаючи на зруйновану батьком здатність до волевиявлення, Кафка зберіг маніакальну завзятість в одному – у відстоюванні творчої свободи. Це сформувало і звичку до самотності.

У 1920 році Франц Кафка познайомився з Міленою Єсенською, талановитою журналісткою та першою перекладачкою його творів чеською мовою. Одна з небагатьох вона за життя побачила в ньому геніального письменника, а він, знаючи чеський, зумів оцінити її літературні здібності. Мілена стала найбільшим коханням письменника. Проте, відповідаючи йому взаємністю, вона не поспішала розлучитися з чоловіком, віденським банкіром. Наприкінці життя, коли Кафка був уже приречений, його самовіддано покохала ще одна жінка – Дора Дімант, проте й вона не стала дружиною письменника. Офіційному шлюбу завадив батько Дори, для якого Кафка не був достатньо побожним євреєм, до того ж жених мав 40 років, хворів на туберкульоз і міг невдовзі померти. Так і сталося. Через 11 місяців після знайомства Франц помер на руках у коханої Дори. Право на отримання гонорарів за посмертні видання Франца родичі письменника передали Дорі Дімант. Вони прийняли її як дружину і навіть підтримували відносини.

Основні твори Кафки були видані після смерті письменника. Серед них романи «Процес» (1925), "Замок" (1926), "Америка" (1927). Твори Кафки досить образні, метафоричні. Його невеликий твір "Перевтілення", романи "Процес", "Замок" — це все переломлена в очах письменника навколишня реальність, тогочасне суспільство. Твори Кафки перетворилися на інтелектуальні бестселери. Є різні причини такої популярності: наочність підтверджень давньої сентенції, що напрошується: "Ми породжені, щоб Кафку зробити минулим", — усе-таки навряд чи пояснює все і до кінця. Як не намагалися представити Кафку творцем абсурду, що запанував у світі, таке прочитання є лише однією з граней його творчої індивідуальності: суттєвою, але не визначальною. Зі щоденників це видно відразу.

Щоденники взагалі багато чого коригують у сформованих уявленнях, які своєю стійкістю перетворили Кафку якщо не на символ, то на значиме ім'я із певним набором конотацій. Відчуваючи, що записи, котрі робилися Кафкою лише для себе, часом дуже не відповідають судженням про нього, що стали безперечними для масової свідомості, виконувач духівниці і перший біограф письменника Макс Брід не поспішав з їхньою публікацією. Перша збірка з'явилася лише через десять років після того, як були надруковані два знаменитих романи, а слідом за цим і "Америка".

Кафка в житті видавався невпевненим в собі, змученим ваганнями щодо своєї літературної та людської спроможності. Яких почуттів зазнав би Кафка, якби йому випало дожити до днів запізнілої слави?

Швидше за все жах — щоденники, у яких він відвертий, як ніде більше, роблять таке припущення майже безсумнівним. Адже про Кафку думають завжди як про явище, і навіть не стільки літературне, скільки соціальне, тому поширеним стає слівце "кафкіанський" — визначення, що трактує безглуздість, відразу до пізнання, оскільки будь-кому це відомо з власного сумного досвіду, — і книги цього празького вигнанця починають сприйматись як такий собі белетризований посібник для того, хто вивчає механіку тотального чи бюрократичного всевладдя трагічного алогізму, буденності.

Але він не хотів бути "явищем". Менш за все він усвідомлював себе як репрезентативну фігуру, бо так ніколи й не відчував справжньої причетності до того, чим жили, до чого прагнули інші. Розбіжність з ними, болісні незримі бар'єри — от предмет найбільш болісних роздумів, якими переповнюються щоденники упродовж тринадцяти років, що Кафка їх вів, перегорнувши останню сторінку менше ніж за місяць до смерті.

Ці міркування майже незмінно носять форму гірких докорів самому собі. "Я відділений від усіх речей порожнім простором, через межі якого я навіть і не прагну пробитися", — щось у такому дусі повторюється знов і знов. Зрозуміло, як тяжко переживав Кафка свій сердечний параліч, як він найчастіше називає цю байдужість, що не залишає "навіть щілинки для сумніву чи віри, для любовної відрази чи для відваги або страху перед чимось визначеним".

Останнє уточнення найвищою мірою важливе: байдужість не була нечутливістю. Вона була тільки наслідком особливого психологічного стану, що не дозволяв Кафці відчувати як щось серйозне і важливе для нього все те, що мало визначеність і значущість в очах довкілля. Чи йдеться про кар'єру, про матримоніальні перспективи ("якщо я доживу до сорока років, то, напевно, одружуся зі старою дівкою з виплюнутими наперед, не прикритими верхньою губою зубами"), навіть про світову війну, що почалася — він думає по-своєму, прекрасно розуміючи, що цією особистістю думки і почуття лише збільшується його нескінченна самотність і що отут нічого не поправити. "Який дивовижний світ тісниться в моїй голові! Але як мені звільнитися від нього і звільнити його, не розірвавши?"

Творчість Кафки багато разів намагалися витлумачити саме як таке звільнення, оскільки в тім же записі 1913 року далі сказано, що позбутися химер, які опанували свідомістю, конче необхідно, "для того я і живу на світі". Але якщо й справді проза була для Кафки спробою подібного "витиснення", наслідком була невдача, адже — читачам щоденників це видно занадто чітко — ніякої сублимації не відбулося: комплекси, роздратування, страхи тільки підсилювалися в Кафки з кожним прожитим роком, і тональність записів робилася лише більш драматичною. Хоча капітуляції не було. Просто з кожним роком Кафка все безперечніше переконувався в тім, що за усією своєю

людською суттю він, на тлі навколишнього, інший, що він існує ніби в інших вимірах, в іншій системі понять. І що це, власне, є магістральний сюжет його життя — отже, його прози теж.

Він справді інший в усьому, аж до дрібниць, тобто, якщо придивитися, його ніщо не зближує і не ріднить хоча б із тими, хто відіграв справді велику роль у його долі, як той же Брід, чи Феліца Бауер, чи чеська журналістка Мілена Есенська, з якими було двоє заручин, обидвоє розірвані. Тяжка ситуація, що постійно викликає в Кафки напади відрази до себе чи неподоланне почуття повної безнадійності. Він намагається боротися із собою, намагається узяти себе в руки, але такі настрої опановують ним настільки сильно, що від них уже немає захисту. І тоді з'являються записи, що говорять самі за себе, як от цей, стосовно жовтня 1921-го: "Усе — ілюзія: родина, служба, друзі, вулиця; усе — фантазія, більш-менш близька, і дружина — фантазія; найближча ж правда тільки в тім, що ти б'єшся головою об стіну камери, у якій немає ні вікон, ні дверей".

Про Кафку пишуть як про аналітика відчуження, що позначилося на всім характері людських стосунків у тогочасному житті, як про письменника, наділеного особливим даром зображення всіляких соціальних деформацій, як про "песимістичного конформіста", якого чомусь протиставили страшним фантомам, що зробилися реальнішими, ніж зрима вірогідність, як про прозаїка, який завжди відчував грань між фантастичним і тим, що пізнається. Усе справедливо, і, однак, не зникає відчуття, що окремішне, нехай і дуже значне, сприймається за суть. Поки не вимовлене ключове слово, інтерпретації, навіть найвинахідливіші, що спираються на перевірені факти, усе одно будуть виглядати недостатніми. Або принаймні, упускають щось першорядно важливе.

Слово вимовив сам Кафка, причому багато разів: це слово — самотність. У його щоденниках воно часто заміняється синонімами, і Кафка говорить про знову пережитий ним нестерпний стан, коли важким стає будь-яке спілкування, про опанування своєї приреченості на нещастя, про те, що усюди й завжди він себе відчуває чужим. Але, по суті, описується все та ж сама незрима камера без вікон і дверей, усе те ж "головою об стіну", що стає вже не життєвою, а метафізичною реальністю. Вона нагадує про себе й у грозові хвилини, і в найпрозаїчніших обставинах, а щоденник її фіксує з безпрецедентною повнотою свідчення.

Бували роки, коли Кафка робив тільки уривчасті записи, а 1918-й відсутній узагалі (як характерно!) Адже це був рік закінчення війни, катастрофи Австро-Угорщини, німецької революції — стільки подій, але вони немовби не торкнулися Кафки.

У нього свій відлік часу, що сам по собі не здатен ні послабити, ні підсилити задовго до всіх історичних струсів знайоме йому відчуття, що життя, принаймні його власне, катастрофа, — відчуття "суцільної

неспроможності". Він міг надовго прибрати зі столу свої зошити, але все одно знав, що щоденника не полишить: "Я маю зберегти себе тут, адже тільки тут це і вдається мені".

Але, здається, тільки в щоденниках, у вільному колажі начерків, фрагментів, по гарячих слідах записаних снів, літературних і театральних вражень, що перемежовуються гіркими роздумами про своє сьогодні і майбуття, — лише в книзі, якій ніколи не призначено було стати книгою, так завершено і вірогідно втілюється образ Кафки. Ось тому, знаючи, як багато значили для літератури романи й новели, усе-таки найбільш значним текстом Кафки, напевно, справді варто назвати щоденники, де кожна сторінка заповнена чимось необхідним і захоплює чи доповнює розповідь про письменника, чиє життя теж було витвором, що склав таку важливу оповідь в історії сучасності. Досить широко відомим літературним твором Ф. Кафки є його щоденники, які аж ніяк не мали потрапити до рук сторонніх читачів. Але доля розпорядилася так, що вони залишилися по смерті письменника.

Із усієї сукупності щоденників він мало надається до прочитання. Але чим незрозуміліший щоденник Кафки, тим краще розумієш, що це саме його щоденник. Стривожена думка вирушає до Австро-Угорщини, підданям якої і був єврей Франц Кафка. Сама ця суміш може насторожувати! Кафка, попри те, що чехи вважали його за німця, бо писав він саме цією мовою, німці за чеха, — конфліктував зі своїм народом. У цьому найбільша трагедія. Людина з вродженими національними рисами, з гідністю, але без прихистку батьківщини. Вже друга причина "страшних" кафкіанських щоденників — сім'я. Батько, який з ремісника сім'ї впливовим фабрикантом, змушував сина йти за ним. Тут, в щоденнику, виникає роздвоєність у вживанні слова "праця". Найголовнішим Кафка вважав своє письмо. Але любов до батька, страх завдати йому болю (як і матері, як і коханій дівчині), спричиняє ще більший трагізм. У першому випадкові, з батьком, він не може не слухатися поклику крові, в іншому — не має права зрадити власне обдарування, а потім вже завдати біль Мілені. Все його життя трималося на страшних розривах: з коханими, з рідними, з близькими. І в цьому сенсі щоденник Кафки — саме щоденник, бо він інтимний і незрозумілий. Тут прямо прочитується розмова з тим невидимим, що дає йому загадкові видива, сни. Він не сумнівається у їхній порочності. Але ця порочність спроектована тільки на нього, замкнена в самому Кафці. Він болісно відчуває навколо себе вакуум, порожнечу життя. Він удається до титанічної спроби побудувати власну майстерню, що закінчується поразкою. І він сам її визнає в заповітах, обумовивши, що всі його твори будуть по смерті знищені. Кафка збагнув, що він є лише знаряддям у руках Господа Бога. Проте уперто, як той жук, намагався видряпатися, вилізти з людських звичок: на сторінках він переказує нудні п'єси чужих авторів, чужі

оповідання, побутові сцени, переплутані разом з його новітніми творами. Від щоденника, від його сторінок часто-густо віє пустотами, нудними монологами власних болячок.

Ще попереду велика бійня. Перша наймасштабніша м'ясорубка. Попереду справа Дрейфуса (судовий процес у справі капітана Альфреда Дрейфуса, офіцера французького генерального штабу, який був звинувачений у шпигунстві на користь Німецької імперії). Єврейство починає виходити на світову арену впевненіше, євреї посідають високі чиновницькі пости, але залишається нерозв'язаною проблема "гетто": якщо ти мешкаєш у християнській державі, ти принаймні повинен розуміти, за якими принципами розвивається суспільство. Єврей Франц Кафка намагався розітнути, досягнути суспільство з чужою для нього культурою. Він не був ізгоем у єврейських рідинах, як Шолом-Алейхем. Кафка, щоб уникнути прокляття, входить у сни, живе снами. Срібні великі дзеркала, де іноді письменник з жахом бачить пику Сатани. Його вагання між вірою у Бога і суто ужитковою вірою в мистецтво. Для Кафки ніч — часом солодкий кошмар, в якому він може усамітнитися; то жах жахів: перед письменником порожні аркуші паперу, мука, біль. Але це не муки творчості. Це радше муки візіонерства. Його пророчі видіння занадто дріб'язкові, щоб претендувати на зашморг пророка. "Пророцтво" Кафки у тому, що він сконцентровується тільки на собі. Дивно, що його туманні царства, замки через кілька десятків років обростуть смердючим лахміттям тоталітарних режимів. Його сумніви, вагання нагадують ходу священика перед службою. Очищення. Омовіння. Проповідь. Але часто Кафка боїться проповідувати — в цьому його перевага, а не помилка, як вважає багато його дослідників. Його писання — це споглядання меси маленьким єврейським хлопчиком, який намагається зрозуміти, що в тому іншому, християнському, світі відбувається.

Залишити службу і вийти на пенсію Кафка був змушений через проблеми зі здоров'ям. Серед його недуг були клінічна депресія, соціальна тривожність, постійні мігрені. Помер великий австрійський письменник у 1924 році через загострення туберкульозу. Цифра 3 стала символічною у життя Франца. Він народився 3 липня 1883 року, а помер 3 червня 1924 року. Часто говорив і писав, що не доживе до 40 років, але помер напередодні свого 41 дня народження.

Похований в Празі.

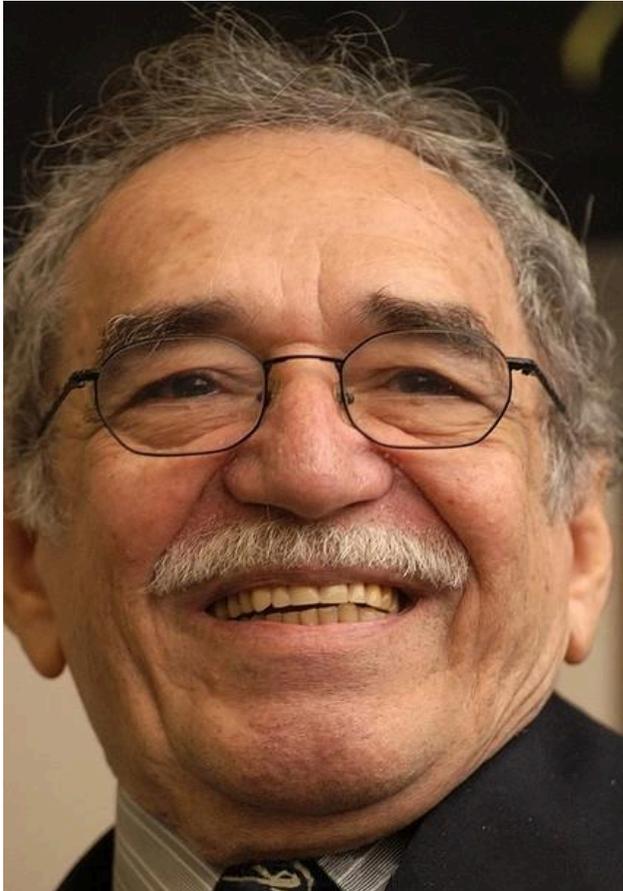
Письменник заповів спалити свої рукописи, проте його друг і душоприказник Макс Брод не тільки не виконав волю заповідача, а й переживши його на 44 роки, доклав зусиль, щоби світ побачив усе, що після покійного друга лишилося. Завдяки цьому вийшли найвідоміші

твори Кафки: романи «Процес», «Замок», «Америка», а також безліч новел, серед яких «Перетворення», що вийшло у збірці «Кари». Творчість Франца Кафки й на сьогодні залишається актуальною, цікавою і невідкритою уповні. Кожен читач знаходить у його творах щось своє. Важливе, неповторне...

Франц Кафка за час життя змінив у Празі 13 квартир. Йому встановлено меморіальні дошки, тут у Празі його могила та музей. Але як незвичайними були його твори – так і незвичайним є пам'ятник письменнику роботи скульптора Ярослава Рони. Пам'ятник з'явився у старому єврейському кварталі між Іспанською синагогою та костелом Святого Духа у 2003 році. Пам'ятник є фігурою письменника, який гордо сидить на гігантському костюмі. У самому костюмі відсутній той, хто, за ідеєю, має його носити. На перший погляд, скульптура абсолютно абсурдна. Але так воно й має бути, скульптор хотів показати тим самим ірраціональний художній світ Кафки, який не піддається логічному поясненню.

Пам'ятник динамічний: фігура цього "костюму" рухається вперед, туди, куди вказує рука "наїзника"-Кафки. Пам'ятник ніби розриває своєю потужною ходою всі кордони, пов'язуючи іудаїзм і католицтво, чехів і німців, «звільняючи» колись ув'язнених у цьому страшному місці, під назвою «єврейське гетто».

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси
Центральна міська бібліотека ім. І. Франка
Інформаційно-бібліографічний відділ

86 років самотності

До 95-річчя з дня народження видатного колумбійського письменника

Габріеля Гарсії Маркеса

(1928-2014)

Одеса-2023

Габріель Гарсія Маркес – колумбійський письменник-прозаїк, журналіст, видавець та політичний діяч. Лауреат Нейштадтської літературної премії (1972) та Нобелівської премії з літератури (1982). Представник літературного спрямування «магічний реалізм».

Основними стильовими рисами творів Гарсія Маркеса є взаємопроникнення елементів реальності та фантастики, поєднання філософських здобутків сучасної латиноамериканської культури з мотивами та образами індіанської, негритянської та іспанської міфології, експресивний метафоризм, тяжіння до символічних узагальнень та притчевої манери оповіді, лаконізм та "снайперська точність мовлення".

Гарсія Маркес — один з найвідоміших письменників сучасності, народився 6 березня 1928 року в провінційному колумбійському містечку Аракатака поблизу річки Магдалени. Батько майбутнього письменника був телеграфістом, доброю й чуйною людиною. Серед головних чинників та життєвих обставин, що визначили майбутній світогляд та коло творчих інтересів письменника, він згодом підкреслить благодійний вплив материних батьків, у родині яких він виховувався. Бабуся, донья Транкіліана була природженою казкаркою і любила все страшне та потойбічне. Своїми надзвичайними історіями вона збагачувала та розпалювала уяву онука. Предки доньї Транкіліани вийшли з іспанської провінції Галісія, землі казкарів, а сама вона народилася і виросла в Колумбії, на острові Гуахіро, гнізді забобонів і ворожінь, притулку контрабандистів - легковірних синів удачі і чаклунів, які в силу самої своєї професії відрізнялися могутньою уявою. Противагою казкового світу народної фантазії служив реальний світ полковника Маркеса, ветерана громадянської війни між лібералами та консерваторами (1899-1903). Старий ліберал також любив розповідати, але в його оповіданнях не було нічого надприродного. Вони пахли порохом, пітом і кров'ю, ці нехитрі оповідання про походи, бої та засідки, про кінні атаки та гармати, які доводилося на руках перетягувати через болотяні топи та гірські хребти. Для маленького Габо, як називали його близькі, дід був і найвищим авторитетом, і наставником, і старим товаришем. Він розумно відповідав на його незліченні «чому». Дід часто ходив з онуком в обнесене ґратами селище, де жили американці, службовці компанії "Юнайтед Фрут", і де все дихало ситістю і порядком. Дід не приховував своєї неприязні до прийшлих американців, яких презирливо називав «грінго». Один з найповажніших старожилів Аракатаки, він не міг змиритися з тим, що бананова компанія перетворила тихе і дружнє селище на щось середнє між циганським табором, нічліжкою та ярмарком. Він розповідав, як у сусідньому містечку Сукре застрайкували збирачі бананів. Компанія викликала війська. Страйкарів запросили зібратися на майдані для переговорів, і, коли вони зібралися, їх розстріляли з кулеметів. Це сталося у 1928 році, у рік народження Габо. Сам письменник вважає, що третім фактором, який визначив його долю була також фантастична атмосфера місцевості,

де він жив, історія та побут якої були овіяні численними міфами та легендами, де тісно перепліталися фантастика та реальність. Смерть діда у 1936 році змінила чудесний, часом фантастичний світ дитинства Гарсія Маркеса. У восьмирічному віці Маркес залишає рідну Аракатаку та переїжджає до міста Сапакіра, де навчається в інтернаті. Саме тут спогади дитинства й туга за рідною домівкою спонукають хлопчика вперше взятися за перо — він починає писати. У 1946 році Гарсія Маркес вступає на юридичний факультет університету в Боготі, столиці Колумбії. Санта-Фе-де-Богота (повна назва столиці) стає місцем видання першого друкованого твору письменника: у 1947 році виходить перше оповідання, хоча автор ще не має чіткої впевненості щодо майбутньої літературної кар'єри.

У 1948 році у зв'язку зі ускладненням політичної ситуації у столиці, вбивства лідера ліберальної партії, Гарсія Маркес змушений покинути улюблене місто та переїхати до Картахени - порту на рідному Карибському узбережжі. Тут він ще деякий час займається юриспруденцією, але згодом зовсім відмовляється від неї і цілком переключається на журналістську діяльність: 1950— 1954 роки — Гарсія Маркес працює репортером у розділу хроніки. У 1951 р. виходить повість "Пале листя", в якій вперше з'являється містечко Макондо, що так нагадує рідну Аракатаку. Разом зі світом Макондо приходить і тема самотності, яка є центральною для творчості Маркеса.

У 1954 р. Маркес переїжджає до Боготи, продовжує працювати в газеті, бере участь у політичній діяльності, а в липні 1955 р., як кореспондент газети "Ель Еспектадор" приїжджає до Європи. Письменник давно мріяв побувати у Європі, і його мрія, нарешті, здійснилася. Спочатку він працює в Римі, одночасно займається на режисерських курсах в Експериментальному кінематографічному центрі. З Риму Маркес переїжджає до Парижа.

Переворот, що стався на батьківщині, змушує його залишитись у французькій столиці. Саме тут Маркес створює повість "Полковнику ніхто не пише", перший варіант якої закінчує у 1956 р., а окремим виданням книга виходить у 1961 р. Повість відзначена безперечним впливом Хемінгуея, про що Маркес сам неодноразово говорив, але дався знаки і репортерський досвід автора. Стилистично твір відрізняють дивовижний лаконізм, відчуття ємності та багатовимірності слова. Домагаючись художньої та психологічної переконливості оповідання, Маркес переписував повість 11 разів. Час дії - 1956 р., місце дії - безіменне містечко, але в снах і спогадах головного героя - полковника, учасника громадянської війни, живе інше місто - Макондо, звідки він приїхав багато років тому. Саме з Макондо входить у розповідь історичний час, у якому сплавлені воєдино реальні та легендарні події. "Полковнику ніхто не пише" - повість про самотність і про стоїчне протистояння людини абсурдності буття, злиднях, голоду і немочі, бюрократичній байдужості, про непохитну віру людини в торжество справедливості.

Перші літературні спроби Гарсія Маркеса належать періоду його навчання в інтернаті, де він пробує писати вірші й оповідання. Вдруге юнак звертається до літератури з середини 40-х років, поєднуючи свої творчі пошуки з журналістикою. Втім, надто серйозно до своїх тодішніх занять літературою Гарсія Маркес ще не ставився, жартома зазначаючи, що свої перші оповідання написав з метою розвіяти скепсис критика і романиста Саламеа Борди щодо спроможності молодого колумбійського покоління висунути зі своїх рядів власних письменників.

Перші художні публікації Гарсія Маркеса справді не були вдалими. Це насамперед стосується його повісті "Опале листя" (1951), в якій він змалював вигадане містечко Макондо, що нагадує реальне містечко його дитинства Аракатаку. Цей твір був знаменний ще й тим, що започаткував одну з провідних тем усієї подальшої творчості письменника, а саме — тему самотності, відчуженості людини у світі.

Одне з його оповідань 1955 року "Якось після суботи" отримало національну премію Колумбії. Працюючи кореспондентом різних латиноамериканських газет, Маркес об'їздив багато країн Європи, якийсь час жив у Венесуелі, а з 1961 р. об'їздив Мексику, де закінчує роман "Недобра година". Вперше роман у спотвореному редакторами вигляді побачив світ в Іспанії, але повне видання було здійснено у 1966 р. у Мексиці. Предметом художнього дослідження Маркеса стає тема насильства та його впливу на особистість. І знову на сторінках з'являються імена Ауреліано Буендіа, Ребекі, виникає образ Макондо.

Письменницька слава приходить до Гарсія Маркеса в 1967 році, коли з'являється його роман "Сто років самотності", що мав неймовірний успіх і був поставлений критиками за глибиною ідейного задуму і рівнем художньої досконалості в один ряд із сервантесівським "Дон Кіхотом". У січні 1965 р. Маркес відчув, що може "почати диктувати друкарці перший розділ слово за словом". На 18 місяців письменник іде у добровільне ув'язнення. Воно закінчилося появою роману, до якого автор йшов 20 років. Роман "Сто років самотності" побачив світ у 1967 р. у Буенос-Айресі. Успіх був приголомшливим, тираж становив за три з половиною роки понад півмільйона екземплярів, що є сенсаційним для Латинської Америки, а у світі заговорили про нову епоху в історії роману та реалізму. На сторінках численних літературознавчих робіт замігтів термін "магічний реалізм". Саме так визначали оповідальну манеру, властиву роману Маркеса та творам багатьох латиноамериканських письменників. "Магічний реалізм" характеризується необмеженою свободою, з якою письменники Латинської Америки зрощують сферу заземленості побуту та сферу потаємних глибин свідомості. Роман "Сто років самотності" - багатопланова книга, навіяна біографічними образами дитинства, в якій на прикладі шести поколінь роду Буендіа, від його заснування і до повного виродження, простежується історія Латинської Америки, а також історія буржуазної цивілізації, що відобразилася в ній. На прикладі сім'ї Буендіа Маркес досліджує епоху еволюції людської свідомості, що пройшла під знаком індивідуалізму від

витоків, у яких стоїть допитлива і підприємлива людина Ренесансу, до підсумку, втіленого в образі полковника Ауреліано Буендіа, індивіда, а в більш глибокій смисловій перспективі роману вимирання роду Буендіа символічно знаменує деградацію, духовний занепад людства, котре все більше індивідуалізується і усамітнюється, втрачаючи ту духовну єдність, ту солідарність, яка виступає основною запорукою виживання і розвитку. Роман "Сто років самотності" став прощанням з Макондо та його жителями, тема самотності, що отримала таке блискуче завершення, відступила на другий план у наступних творах Маркеса.

Спогади дитинства та думки про фатальний зв'язок насильства та самотності переслідують Маркеса, вимагаючи художнього втілення. Так з'являється збірка оповідань "Похорон Великої Мами" (1962). Саме тут вперше виникає розгорнута панорама царства Макондо, над яким упродовж майже століття сягала безмежна влада Великої Мами. Після виходу в світ збірки Маркес на деякий час відходить від літератури, він намагається реалізувати свої сили в кінематографі. Але, "працюючи для кіно, - каже Маркес, - я переконався в тому, що переважання образотворчості над іншими оповідальними елементами містить у собі, звичайно, певні переваги, але також і певні обмеження, - і це стало для мене сліпучим одкровенням, бо тільки тоді я усвідомив, які безмежні можливості має роман".

Ще одна магістральна тема творчості Гарсія Маркеса — це проблема влади, її філософського та психологічного обґрунтування та причин її переродження в некеровану законами і мораллю деспотичну тиранію. Ця тема проходить через багато творів письменника, з яких у першу чергу слід назвати збірку "Незвичайна і сумна історія про довірливу Ерендиру та її жорстоку бабцю" (1972), роман "Генерал у лабіринті" (1989) і особливо головний, за визначенням самого письменника, роман "Осінь патріарха" (1975). Саме цей роман став гротескним узагальненням фактів насильства та деспотизму, якими настільки багата історія людства. У центрі роману історія сильної особистості, яка проголосила свавілля єдиним законом існування. У 1981 р. побачила світ "Хроніка оголошеної смерті". Останнім з надрукованих творів Гарсія Маркеса став роман "Кохання під час холери" (1990).

Основними стильовими рисами творів Гарсія Маркеса є взаємопроникнення елементів реальності та фантастики, поєднання філософських здобутків сучасної латиноамериканської культури з мотивами та образами індіанської, негритянської та іспанської міфології, експресивний метафоризм, тяжіння до символічних узагальнень та притчевої манери оповіді, лаконізм та "снайперська точність мовлення". Видатний внесок письменника в розвиток латиноамериканської та світової літератури був неодноразово відзначений:

1971 - Почесний доктор Колумбійського університету в Нью-Йорку; 1972 - Премія Ромуло Гальєгоса; 1979 - Премія Jorge Dimitrov por la Paz; 1982 - Орден Почесного легіону Франції; 1982 - Нобелівська премія з літератури

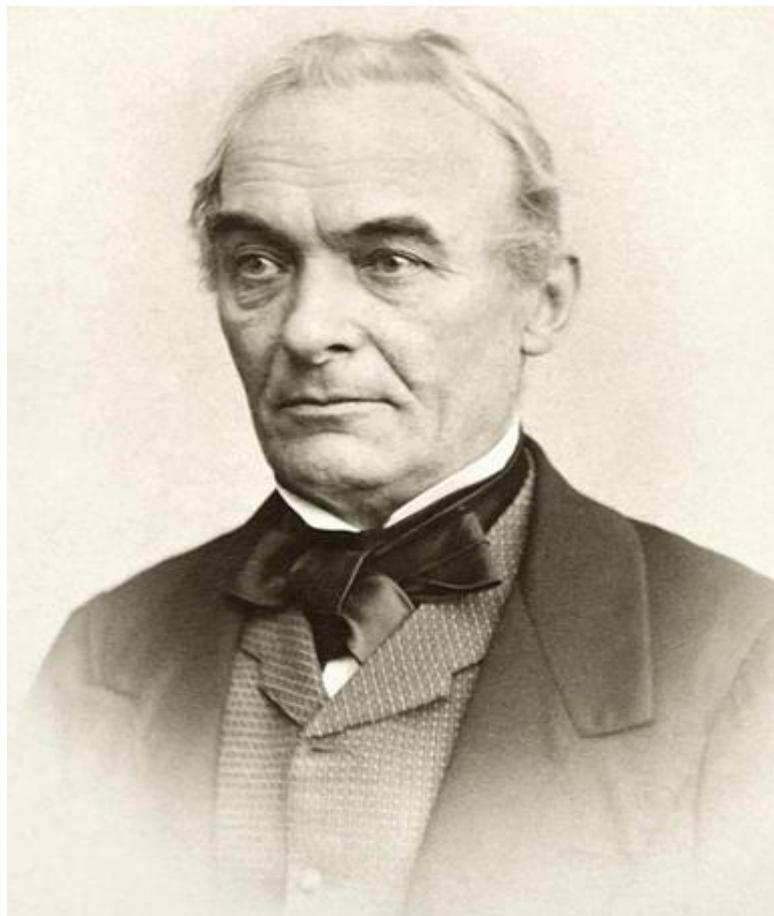
"За романи та оповідання, в яких фантазія та реальність, поєднуючись, відображають життя і конфлікти цього континенту";
1982 - Орден Ацтекського Орла; 1993 - Почесний доктор Інституту Каро та Куерво (колумбійський центр наукових досліджень літератури, філології та лінгвістики іспанської мови та інших мов Колумбії).

Востаннє на публіці письменник з'явився на початку березня 2014 року, коли вийшов зі свого будинку для спілкування з журналістами та шанувальниками, які відзначали його день народження.

Помер Габріель Гарсія Маркес 17 квітня 2014 на 87-му році життя у своєму будинку в Мехіко від пневмонії. Тіло Габріеля Маркеса було піддано кремації в п'ятницю 18 квітня в ході закритої церемонії за бажанням сім'ї. У зв'язку зі смертю письменника влада Колумбії оголосила в країні триденний траур, а президент Колумбії Хуан Мануель Сантос висловив свої співчуття в Twitter:

«Тисяча років самотності та смутку через смерть найвеличнішого колумбійця всіх часів, висловлюю свою солідарність та співчуття родині».

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси
Центральна міська бібліотека ім. І. Франка
Інформаційно-бібліографічний відділ

Неперевершений майстер новели

До 220-річчя з дня народження видатного французького письменника

Проспера Меріме

(1803-1870)

Одеса-2023

Проспер Меріме — французький драматург, новеліст, романіст. Одним із найвідоміших його творів є новела «Кармен», на основі якої Жорж Бізе написав однойменну оперу.

Француз Проспер Меріме відомий нам як письменник. Будучи одним із найяскравіших новелістів XIX століття, зробив великий внесок у розвиток світової культури. За мотивами його творів написано опери та знято кінокартини. Однак він був також істориком, етнографом, археологом та перекладачем, академіком та сенатором. Якщо ви, шановний читачу, захочете поринути в минуле, докладно описане до найдрібніших деталей, то твори Меріме - хороший спосіб здійснити подорож у часі.

Проспер Меріме, єдиний син багатих батьків, народився в Парижі 28 вересня 1803 року. Загальним захопленням хіміка Жана Франсуа Леонора Меріме та його дружини, у дівочості Анни Моро, був живопис. За столом у вітальні збиралися художники та літератори, музиканти та філософи. Розмови про мистецтво сформували інтереси хлопчика: він з великою увагою розглядав картини та захоплено читав твори вільнодумців XVIII століття.

Він вільно володів латиною і з дитинства розмовляв англійською. Англофільство було традицією у родині. Прабабуся Проспера, Марі Лепренс де Бомон, сімнадцять років прожила в Англії. Його бабуся Моро вийшла заміж у Лондоні. До будинку заходили молоді англійці, які брали у Жана Франсуа Леонора приватні уроки живопису. Декілька років раннього дитинства Проспер провів у Далмації (історична область на північному заході Балканського півострова, на узбережжі Адриатичного моря), де його батько перебував при маршалі Мармоні. Ця деталь біографії письменника пояснює глибоке та емоційне сприйняття ним народної поезії, мотиви якої Меріме вплітав у творчість. У вісім років Проспер екстерном вступив до сьомого класу Імператорського ліцею, а після випуску на вимогу батька вивчав право в Сорбонні.

Батько мріяв про кар'єру адвоката для сина, але хлопець поставився до цієї перспективи без захвату. Закінчивши університет, молодий Меріме був призначений секретарем графа д'Аргу, одного з міністрів липневої монархії. Згодом став головним інспектором історичних пам'яток Франції. На цій посаді він багато сприяв збереженню історичних пам'яток. Як головний інспектор історичних монументів завідував упорядкуванням реєстру історичних пам'яток (т. зв. база Меріме). Вивчення пам'яток мистецтва та архітектури стимулювало творчу енергію письменника та служило джерелом натхнення.

Меріме як старий друг сімейства графині Монтіхо був під час Другої імперії близькою людиною при Тюільрійському дворі; імператриця

Євгенія мала до нього серцеву прихильність і ставилася як до батька. У 1853 р. Меріме був зведений у звання сенатора і мав повну довіру і особисту дружбу Наполеона III. Службова кар'єра та політика грали, втім, другорядну роль у житті та діяльності такого письменника-художника, яким за покликанням був Меріме. Ще вивчаючи право у Парижі, він потоваришував з Ампером та Альбером Штапфером. Останній увів його до будинку свого батька, який збирав у себе гурток людей, відданих наукам і мистецтвам. На його літературних вечорах бували не одні французи, але й англійці, німці і навіть росіяни. У Штапфера Меріме зійшовся і потоваришував зі Стендалем і Делеклюзом, який завідував відділом критики в *Revue de Paris*. Літературні смаки та погляди Меріме склалися під впливом Штапферів та гуртка Делеклюза. Від нього він запозичив інтерес до вивчення літератур інших народів. Універсальність літературної освіти Меріме помітно виділяла його з-поміж інших французьких письменників того часу.

На літературній ниві Меріме дебютував дуже рано, коли йому було лише 20 років. Дебютною стала історична драма «Кромвель», яка зустріла велике схвалення Стендаля. Однак самому автору вона не сподобалася, і він так і не опублікував твір. Шлях у літературі Проспер Меріме почав із містифікації. Свою першу збірку поетичних п'єс «Театр Клари Гасуль» Меріме зважився надрукувати під псевдонімом. Автором збірки п'єс було названо іспанку Клару Гасуль, яка не існувала в реальності. Друга публікація збірки народних пісень «Гузла» також стала вельми вдаюю містифікацією. Як виявилось, автор текстів не збирав їх у Далмації, а просто написав. Підробка Меріме виявилася настільки талановитою, що ввела в оману навіть Міцкевича та Пушкіна. Після першого вдалого досвіду Проспер Меріме став публікувати твори під своїм ім'ям. У 1828-1829 роках світ побачили історичні драми «сімейство Карвахаля» і «Жакерія», новела «Маттео Фальконе» і роман «хроніка часів Карла IX».

Історична драма «Жакерія» не ставила завдання ввести читача в оману, а малювала картину середньовічного селянського повстання у всіх непривабливих подробицях. Так само детально і реалістично описана боротьба влади феодалів і клерикалів у «Хроніці царювання Карла IX» - єдиному романі письменника. Дія роману відноситься до XVI століття, на час релігійної різанини, що увійшла в історію під назвою Варфоломійської ночі (1572). Меріме виступає в ньому зі злободенним для епохи Реставрації викриттям релігійного фанатизму, монархічного свавілля, католицької реакції.

Також Меріме видав кілька творів з історії Греції, Риму та Італії, заснованих на вивченні джерел. Його історія Дону Педро I, короля Кастилії, користується повагою навіть серед фахівців.

Однак, перш за все, світову славу Просперу Меріме принесли новели. Талант Меріме - автора стрункої композиції, сюжету, що логічно розвивається, простого, ясного і витонченого язика - з найбільшою повнотою розкривається саме в новелах. Найбільшу популярність Меріме принесла новела "Кармен", на основі якої була поставлена однойменна опера Жоржа Бізе, яка з тріумфом продовжує своє життя на всіх оперних сценах світу. Задум новели виник під час подорожі Меріме до Іспанії в 1830 році. Там він зустрів прототип жіночого образу — циганку Карменсіту. Перш ніж розпочати твір, письменник здійснив велику дослідницьку роботу. Він вивчав наукові праці про циган, мову цього народу. Усі ці зусилля мали на меті забезпечити правдивість «місцевого колориту» та іспанського характеру, який зображений у новелі. Зміст твору зводиться до опису пристрасної любові циганки і солдата, яка закінчилася досить трагічно. Головна героїня новели, Кармен, відрізняється волелюбністю, яка змушує її після того, як вона розлюбила Хосе і захопилася тореодором, вибрати смерть, але не принизливе підпорядкування. Розповідь із життя волелюбних іспанських циган була перекладена для сцени, доповнена музикою та барвистими танцями, екранізована. Красива історія трагічного кохання циганки та іспанця досі хвилює читачів та глядачів. Не менш яскраво виписані образи в інших «народних» та «екзотичних» новелах. Наприклад, вождь негритьянського племені Таманго, такий і корсиканець Матео Фальконе з однойменної новели, який убив власного сина за те, що той зрадив поліції бандита, що скривається у Матео.

Мандруючи Європою, Меріме тонко помічав характерні національні риси народів і наділяв ними персонажів. Корсиканці надихнули його на створення "Маттео Фальконе" та "Коломби". Сюжет «Венери Ілльської» письменник теж задумав у подорожі. Створення містичної атмосфери далось авторові нелегко, але він упорався з роботою блискуче. Цю розповідь Проспер Меріме називав своїм шедевром. Проспер Меріме не був одружений і все життя користувався становищем холостяка. Багато подробиць любовних пригод письменника відкрилися допитливим читачам після його смерті. Друзі та коханки опублікували листування, що збереглося, відкривши секрети, які, втім, Проспер ніколи особливо не приховував.

Найдовше продовжився любовний зв'язок Меріме із Шарлоттою Марі Валентиною Жозефіною Делесер. Дружина банкіра Габріеля Делесера, мати двох дітей, обдаровувала Проспера своєю прихильністю з

початку тридцятих років до 1852 р. Одночасно з цим зв'язком розвивався роман з Жені (Жанною Франсуазою) Дакен, що стала знаменитою завдяки виданню листів письменника, що збереглися у неї. Зав'язала листування дівчина. Бажаючи познайомитися з відомим письменником, вона написала листа від імені вигаданої леді Алджернон Сеймур, яка задумала проілюструвати «Хроніку царювання Карла IX». Меріме попався на приманку. Передчуючи чергову інтрижку, почав листуватися з незнайомкою, попутно у своїх англійських друзів намагаючись з'ясувати її особистість.

Після кількох місяців листування, 29 грудня 1832 року Меріме зустрівся з таємничою незнайомкою в Булоні. Знайомство з Женні Дакен Меріме приховував. Тільки близькі друзі, Стендаль та Саттон Шарп, були в курсі. З одного боку, не хотів компрометувати пристойну дівчину з буржуазної родини, з іншого – «офіційна» коханка в нього вже була. Крайня інтрижка між Проспером і Женні згодом переросла на близьку дружбу, яку перервала смерть письменника.

У 50-х роках Меріме був дуже самотній. Після смерті батька він п'ятнадцять років прожив удвох із матір'ю. 1852 року Анна Меріме померла. Відносини з Валентиною Делесер того ж року закінчилися остаточним розривом. Кипуча творча енергія почала вичерпуватися. До письменника прийшла старість.

У 60-х роках здоров'я Меріме погіршується. Його турбують напади ядухи (астма), набрякають ноги, болить серце. В 1867 році через прогресуючу хворобу, за порадою лікарів, письменник оселився в Каннах, де і помер трьома роками пізніше - 23 вересня 1870 року.

У Парижі згоріли його архів і бібліотека, а речі, що залишилися, розтягли і продали слуги. Похований Проспер Меріме на цвинтарі Гран-Жас. Після смерті письменника вийшла збірка «Останні новели», найкращою з яких критики називають оповідання «Блакитна кімната». Стало надбанням читачів й особисте листування.

Слід зазначити, що Меріме прихильно ставився до України. Про це свідчать, зокрема, листи письменника, а також його розвідки: нарис "Українські козаки та їхні останні гетьмани" (1854), де йдеться про життя, звичаї та побут запорожців, їхню боротьбу за визволення України, характеризується суспільно-політичний лад на Запорізькій Січі, який Меріме кваліфікує як військову демократію; дослідження "Богдан Хмельницький" (1863) з розгорнутою картиною буття українського народу в середині XVII ст. Окремі моменти історії України та її козацтва розглянув у праці "Епізод з російської історії. Лжедмитрій" (1853), а також у сюжетно пов'язаній з нею п'єсі "Перші

кроки авантюриста"(1852), де відтворив життя Запорізької Січі. Творчість М. Гоголя, приятелювання з ним спонукали Меріме до вивчення української, російської та польської мов; він перекладав п'єсу "Ревізор", написав низку статей, у яких високо оцінив талант письменника. Цікавився творчістю Марка Вовчка, з якою був у приятельських стосунках, робив спроби перекладу її творів, зокрема оповідання "Козачка".

Ряд творів Меріме переклали М. Константинопольський, В. Підмогильний, І. Рильський, М. Рудницький, С. Буда, М. Терещенко, Я. Кравець, Н. Гордієнко-Андріанова. В. Луков.

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси
Центральна міська бібліотека ім. І. Франка
Інформаційно-бібліографічний відділ

Ідеолог епохи Просвітництва

До 310-річчя з дня народження видатного французького
філософа-просвітителя, прозаїка, драматурга

Дені Дідро

(1713-1784)

Одеса-2023

Дені Дідро – французький мислитель доби Просвітництва, драматург твори якого увійшли до скарбниці світової філософії, літератури, мистецтвознавства, суспільних та природничих наук. Разом з Вольтером вплинув на сучасну йому суспільну думку.

Дені Дідро народився 5 жовтня 1713 року в Лангрі, Шампань, Франція. Його мати, уроджена Анжеліка Віньєрон, була дочкою шкіряника, а батько Дідьє Дідро – ножівником. За бажанням сім'ї юний Дені готувався до духовної кар'єри. У 1723-1728 роках він навчався в єзуїтському колежі, в 1726 став абатом.

З 1728 (або 1729) року в Парижі Дідро навчався, за деякими свідченнями, в янсеністському колежі д'Аркур, за іншими - в єзуїтському колежі Людовіка Великого. Припускають також, що Дідро відвідував обидва ці навчальні заклади, але взаємні нападки єзуїтів та янсеністів відвернули його від обраного шляху. У 1732 році він отримав магістерський ступінь на факультеті мистецтв Паризького університету.

У 1743 році Дідро одружився з Анною Антуанетте Шамп'єон, що містила разом з матір'ю полотняну лавку. Спочатку після одруження Дідро заробляв перекладами. У 1743-1748 роках він переклав з англійської «Історію Греції» Стеніана, «Досвід про гідність та чесноти» Шефтсбері, «Медичний словник» Джеймса.

В 1747 разом зі своїм другом філософом і математиком Жаном Лероном д'Аламбер він отримав запрошення очолити видання «Енциклопедія, або Тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел». Спочатку словник розглядався як переклад «Енциклопедії» Ефраїма Чемберса (1728), але зусиллями Дідро та д'Аламбера перетворився на всеосяжний огляд сучасних знань у Франції. Дідро займався історією філософії та ремесел. 1772 року перше видання «Енциклопедії» було завершено. Робота зайняла 25 років. «Енциклопедія» склала 28 томів – 17 томів статей та 11 томів ілюстрацій. Крім Дідро, який написав близько шести тисяч статей, до її створення були залучені філософи: Жан Жак Руссо, Франсуа Марі Аруе Вольтер, Шарль Луї Монтеск'є, Поль Анрі Гольбах. Статті за розділами писали: скульптор Етьєнн Моріс Фальконе, архітектор Жак Франсуа Блондель, натуралісти Луї Жан Марі Добантон та Ніколя Демаре, економіст Франсуа Кене та ін.

У перших філософських роботах «Філософські думки» (1746) і «Алеї, чи прогулянка скептика» (1747) Дідро дотримувався деїзму. У творі «Лист про сліпих у науку зрячим» (1749) перейшов на позиції атеїзму та матеріалізму. Телеологічному доказу буття Бога він протиставляє еволюціоністські погляди на природу. У липні-жовтні 1749 року за вільнодумні твори Дідро було заарештовано і поміщено у Венсеннський замок.

Дідро - автор кількох п'єс та романів. У 1750-ті роки їм було опубліковано дві п'єси - "Побічний син, або Випробування чесноти" (1757) і "Батько сімейства" (1758). Відмовившись від поетики класицизму, Дідро-драматург прагнув реалізувати принципи нової («міщанської») драми, що зображує конфлікти між людьми третього стану у повсякденній життєвій обстановці. Головні художні твори Дідро: повість «Черниця» (1760), роман-діалог «Небіж Рамо» (1762–1779), роман «Жак-фаталіст та його пан» (1773). Вони залишилися невідомими його сучасникам та вперше були опубліковані після смерті автора. У них було яскраво виражено неприйняття Дідро релігії та церкви, а також відданість гуманістичним ідеалам.

У 1759-1781 рр. як критик мистецтва Дідро писав щорічні огляди художніх виставок. Вони були розміщені в рукописній газеті «Літературна кореспонденція» його друга літератора Фрідріха Мельхіора Грімма, яка розсилалася за підпискою освіченим європейським монархам та впливовим князям.

1765 року російська імператриця Катерина II придбала бібліотеку Дідро. Заплативши за бібліотеку, Катерина залишила книги у його довічне користування та призначила філософу щорічну платню як бібліотекаря, виплативши гроші за 50 років уперед.

З 1773 по 1774 Дідро, на запрошення Катерини II, здійснив подорож до Росії і жив у Петербурзі. Після повернення Дідро написав ряд творів, присвячених перспективам залучення Росії до європейської цивілізації. Рукопис було доставлено до Петербурга вже після смерті філософа. Його скептичні висловлювання на «Наказ» Катерини II викликали лютість імператриці.

В останні роки Дідро продовжував займатись літературними проектами. Він приготував матеріал свого друга історика Гійома Тома Франсуа Рейналя з різкою критикою колоніальної політики Франції; опублікував «Есе про Сенека», де намагався виправдати філософа та державного діяча.

31 липня 1784 року Дені Дідро помер. Він був похований у церкві Святого Роха, але за часів Французької революції 1789 року всі поховання в церкві були розорені, а тіла перенесені до спільної могили.

Найвизначнішим досягненням Дідро і головною справою його життя стало започаткування і підготовка до друку найбільшого довідкового видання XVIII ст. – «Енциклопедії, або тлумачного словника наук, мистецтв та ремесел» (1751-1780). До роботи над цим грандіозним проектом Дідро залучив видатних діячів свого часу: Ж. Л. д'Аламбера, Ж. Ж. Руссо, Ф. М. Вольтера, П. А. Гольбаха, Е. Б. Кондільяка та ін. Статті «Енциклопедії» відображають характерні для XVIII ст. погляди на релігію, історію, філософію та мистецтво, а також містять цінні відомості про наукові відкриття, стан розвитку всіх ремесел і технологій. Вступне слово до «Енциклопедії» вважається маніфестом Просвітництва.

Перше видання «Енциклопедії», що складається з 17 томів основного тексту і 11 томів ілюстрацій, виходило друком в Парижі протягом 1751-1772 рр. У 1775 р. права на це видання перейшли до Шарля-Жозефа Панкука. Він випустив 5 додаткових томів і 2-томний індекс. Таким чином, повне видання «Енциклопедії» налічує 35 томів, але останні 7 вже не належать Дідро. «Енциклопедія» Дідро зазнала кількох перевидань як на батьківщині просвітника, так і поза її межами, справила значний вплив на культурне та суспільно-політичне життя Франції і була перекладена багатьма мовами світу. Вагоме місце в творчому доробку Дідро посідають також наукові праці та художні твори, серед яких «Думки про пояснення природи» (1754), «Про драматичну літературу» (1758), «Елементи фізіології» (1773-1780).

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси
Центральна міська бібліотека ім. І. Франка
Інформаційно-бібліографічний відділ

**Спадкоємець старовинної когорти
моралістів**

До 110-річчя з дня народження видатного французького письменника

Альбера Камю

(1913-1960)

Одеса-2023

АЛЬБЕР КАМЮ – французький письменник і філософ, представник екзистенціалізму, отримав загальне ім'я за життя «Совість Заходу». Лауреат Нобелівської премії з літератури 1957 року.

Альбер Камю народився 7 листопада 1913 року у колишній французькій колонії Алжирі, на фермі «Сан-Поль» у невеликому провінційному містечку Мондові. Свого батька Люсьєна Камю, ельзасця за походженням, він не знав, оскільки відразу після народження сина той був мобілізований на фронт, де на самому початку Першої світової війни під час битви на Марні отримав важке поранення, від якого невдовзі помер у шпиталі. Після його смерті мати майбутнього письменника Катрін Сантес, іспанка за національністю, залишившись з двома синами практично без засобів до існування (лише невеличка пенсія, яку вона отримувала за вбитого чоловіка), переїжджає до міста під назвою Алжир (столиці однойменного департаменту), де прагне знайти хоч якусь роботу, що дозволила б прогодувати сім'ю. Вона працює прибиральницею у сім'ях багатіїв, її заробітку ледве вистачає на те, аби сім'я могла зводити кінці з кінцями. Родина проживає в одному з найбідніших кварталів Алжира – Белькурі, і там, з 1918 до 1924 року Камю вчиться у початковій школі, яку закінчує з відзнакою. На цьому початковому етапі його освіта могла б і закінчитись, якби не щасливий випадок: один з його шкільних вчителів, помітивши здібності хлопчика, спромігся вибити для нього степендію у престижному Алжирському ліцеї. Тут Альбер вперше захопився літературою і прилучився до філософських праць тогочасних «володарів дум», серед яких особливо виділявся рішучий і вольовий погляд на світ, представлений філософією Ніцше. Втім, у цей час Камю ще мало чим відрізняється від інших підлітків і цілком поділяє коло традиційних юнацьких захоплень, серед яких на першому місці були сонце, море і футбол. Тоді ж під час одного з футбольних матчів Камю серйозно застудив горло. Хвороба прийняла хронічний характер, і через деякий час лікарі поставили невтішний діагноз: туберкульоз. Майже рік Камю провів у клініці для бідних, але назавжди хвороба його так і не полишила і час від часу даватиметься взнаки, супроводжуючи Камю до останніх його днів.

З 1932 року, після успішного закінчення ліцею Альбер Камю стає студентом філософсько-історичного факультету Алжирського університету. Тут відбувається його справжнє, вже доросле знайомство із світом художньої літератури (Достоевський, Пруст, Жід та ін.) і найбільш пошанованими серед його сучасників представниками тодішньої філософської думки (Ніцше, К'єркегор, Шестов, Ясперс та ін.). Про напружене духовне життя Камю в цей період свідчать його перші щоденникові нотатки. Виявляє він і неабияку громадську активність. На старших курсах університету Альбер захопився соціалістичними ідеями. Весною 1935 вступив у Французьку комуністичну партію, солідаризуючись із повстанням в Астурії. У місцевому осередку Французької компартії перебував більше року, поки його не виключили через зв'язки з Алжирською народною партією, звинувативши в «троцькізмі» (він мав необережність поспівчувати лівим арабським націоналістам). У 1936 році створив самодіяльний «Народний театр», де пробує свої сили як драматург (п'єса "Бунт в Астурії" - плід колективної творчості учасників трупи), режисер (ставить "Роки зневаги" за романом Мальро), актор (грає Івана Карамазова в інсценізації роману Достоевського) і навіть суфлер. За станом здоров'я йому було відмовлено у післядипломному навчанні, з тієї ж причини пізніше він не був призваний до армії. Після закінчення університету Камю деякий час очолює алжирський Народний будинок культури, входить у комітет сприяння Міжнародному руху на захист культури від фашизму, активно працює в лівих газетах і журналах: 1938 року був редактором журналу «Побережжя», потім ліворадикальних опозиційних газет. На сторінках цих видань Камю на той час виступав за проведення державою соціально-орієнтованої політики та покращення становища арабського населення Алжиру. Але чим далі, тим важче йому це вдається, оскільки його безкомпромісні статті, в яких він безжалісно викриває зловживання влади і її байдужість до проблем мусульманського населення, породжують зворотну реакцію: письменникові починають чинити різноманітні перепони і намагаються вижити його із країни. Скориставшись початком війни і запровадженням воєнної цензури, влада спочатку не пропускає до друку статті Камю, а потім і взагалі закриває газету, в якій він працював. В цей період виходять його перші книги – збірки лірично-публіцистичних есе «Зворотна і ліцева сторони» (1937) і «Шлюби» (1938), у січні 1939 написаний перший варіант п'єси «Калігула» (другу редакцію пєси Камю зробив у 1944 році, включивши до неї думки, підказані йому досвідом війни й участю в русі Опору, і переробивши фінал. А 1945 року «Калігулу» було вперше поставлено у Парижі. У 1947 році Альбер Камю створює третю редакцію п'єси, а останні зміни, що носили суто сценічний характер, автор вносить у 1958 році).

Навесні 1940 року Камю з майбутньою дружиною Франсін Фор переїжджає до Орану, де вони живуть, даючи приватні уроки. У травні 1940 року було закінчено повість «Сторонній» (п'єса мала шалений успіх та схвальні відгуки від літературних критиків). Через два місяці вони залишають Алжир і переселяються до Парижа. Скориставшись знайомствами, Альбер Камю отримує тут посаду технічного секретаря в газеті «Парі-Суар». А з початком окупації Франції фашистами кілька разів переїжджає з газетою з одного міста до іншого і, зрештою, після того як німці забороняють усі опозиційні встановленому ними порядку видання, встає перед вибором: співпрацювати з профашистською пресою або залишити країну. Камю обирає останнє: він повертається до Орану, де викладає французьку мову у приватній школі для єврейських дітей, яким було відмовлено владою в офіційній освіті. У лютому 1941 закінчено філософський есей «Міф про Сізіфа». У 1942 році Камю повертається до окупованої Франції, де вступає у підпільну організацію «Комба», основна функція якої полягала в тому, щоб забезпечити видавничі потреби французького руху Опору. Також Камю збирає для партизанів розвідувальну інформацію, працює у нелегальній пресі, де з'явилися його «Листи німецькому другу» (1943-1944) – гуманістичне осудження спроби виправдання фашистської ідеології. У 1942 році побачив світ «Сторонній», в 1943 – «Міф про Сізіфа». З кінця 1943 року Камю починає працювати у видавництві «Галлімар» (співпрацював з ним до кінця життя). У 1943 році Альбер Камю знайомиться з Жаном-Полем Сартром, бере участь у постановках його п'єс (зокрема, саме Камю вперше промовив зі сцени фразу «Пекло — це інші»). У 1944 був написаний роман «Чума» (опублікований у 1947). Після закінчення війни Камю продовжує ще деякий час працювати в «Комбі», де його публікації користувалися незмінним успіхом серед читачів, публікуються його раніше написані твори, які принесли письменнику популярність. У 1947 році починається його поступовий розрив з лівим рухом і особисто з Сартром. Він йде з «Комба», стає незалежним журналістом — пише публіцистичні статті для різних видань (пізніше опубліковані у трьох збірках під назвою «Злоденні нотатки»). У цей час їм створюються п'єси «Облоговий стан» та «Праведники». У 1951 виходить «Бунтуюча людина», де Камю досліджує анатомію бунту людини проти навколишньої та внутрішньої абсурдності існування. Ліві критики, включаючи Сартра, визнали це відмовою від політичної боротьби за соціалізм. Ще більшу критику лівих радикалів викликала підтримка Камю французької громади Алжиру після Алжирської війни, що почалася в 1954 році. Деякий час Камю співпрацює з ЮНЕСКО, проте після того, як у 1952 членом цієї організації стає Іспанія на чолі з Франком, він припиняє свою роботу там. Камю продовжує уважно стежити за політичним життям Європи, у своїх

щоденниках він шкодує про зростання прорадянських настроїв у Франції та готовність французьких лівих заплющувати очі на злочини комуністичної влади у Східній Європі, їх небажанні бачити в спонсорованому СРСР «арабському відродженні» експансію не соціалізму та справедливості, а насильства та авторитаризму.

Його все більше захоплює театр, з 1954 року він починає ставити п'єси за своїми інсценуваннями, веде переговори про відкриття в Парижі експериментального театру. У 1956 Камю пише повість «Падіння», наступного року виходить збірка оповідань «Вигнання і царство». У 1957 йому було присуджено Нобелівську премію з літератури. У промові з нагоди вручення премії, характеризуючи свою життєву позицію, він сказав, що «занадто міцно прикутий до галери свого часу, щоб не веслувати разом з іншими, навіть вважаючи, що галера засмердла оселедцем, що на ній забагато наглядачів і що, крім усього, узятий невірний курс». В останні роки життя Камю майже нічого не писав.

4 січня 1960 року автомобіль Facel-Vega, в якому Альбер Камю разом із сім'єю свого друга Мішеля Галлімара повертався з Провансу до Парижа, вилетів з дороги. В автокатастрофі загинули Камю та сам Галлімар. Фатальний збіг: Камю збирався повертатися до Парижа потягом і лише після вмовлянь Мішеля пристав на його пропозицію їхати автомобілем. Серед особистих речей письменника було знайдено рукопис незакінченого роману «Перша людина» та невикористаний залізничний квиток.

Життя Альбера Камю трагічно обірвалося шістдесят три роки тому, але й до сьогодні він залишається в пам'яті нащадків як людина, з ім'ям якої асоціюються найвищі досягнення французької художньої та філософської думки ХХ століття.

Самим визначним з художніх творів, написаних Камю, вважається його роман «**Чума**». Роман писався під час Другої світової війни і був опублікований вже після її закінчення, в 1947 році. Помітну роль у формуванні творчого задуму роману відіграли побутові деталі та спостереження, які запали в уяву Камю під час його перебування в Орані. Камю працював над романом дуже ретельно, поступово розширюючи коло персонажів, задіяних у сюжеті. Від одного варіанту рукопису до іншого змінювались і плани письменника щодо композиційної побудови твору, деяких його фабульних мотивів і жанрової форми твору, яка коливалась у діапазоні від класичного сюжетного роману до хроніки з філософсько-притчевою спрямованістю.

Фабульну основу роману складає розповідь про відчайдушну боротьбу мешканців алжирського містечка Оран з епідемією чуми, яка раптово вторглася у розмірене і спокійне життя міста, зруйнувала його звичний ритм і вселила у серця ще донедавна впевнених у собі оранців

відчуття повної незахищеності, самотності і страху смерті. Лікарі тягли час як могли, замовчуючи страшний діагноз, який ставила хворим чума, а пізніше ще деякий час намагалися приховувати справжні масштаби епідемії. Втім, приховати чуму було вже неможливо. Вона охопила все місто, ввійшла майже в кожен будинок, в кожную родину, безроздільно і владно запанувала над містом.

В романі Камю створено чимало вражаючих своєю натуралістичністю і трагічністю сцен фатального вторгнення чуми в життя цілого міста і долі окремих його мешканців, безпорадність і марність спроб звичайних людей і лікарів впоратись із цим лихом. Одна з найбільш драматичних і безжалісних сцен роману – це сцена загибелі від чуми маленької дитини, сина слідчого Оттона.

Втім, не всі мешканці Орану визнали свою поразку у боротьбі із зловісним лихом і примирилися з думкою про неминучість смерті. Відразу ж після проголошення карантину у місті створюються санітарні дружини, які намагаються протистояти поширенню епідемії, локалізувати охоплені чумою квартали міста, проводити профілактичні засоби і роботу по упередженню паніки і хаосу в місті. Лікарі намагаються удосконалити вакцину, яка б могла протистояти хворобі, і хоча результати вакцинування не виглядають надто переконливими, вони до останнього дня не втрачають надії і сподіваються на винайдення ліків, які все ж таки зупинять чуму.

І, зрештою, чума відступає. Місто виходить переможцем із смертельного двобою, життя у ньому починає поступово відроджуватись і приходиться до ладу.

Роман висвітлює цілу низку важливих питань, що стосуються морально-етичних норм людської поведінки, людської психології та соціальної невлаштованості людини у суспільстві, яке її оточує. Подіями, що безпосередньо змальовані у творі, його зміст не вичерпується. Він має на увазі більш глибоку – історичну і філософську проблематику, в зв'язку з якою усі образи роману набувають більш широкого і узагальненого - символічного значення. Підтекст роману був цілком очевидний і зрозумілий для сучасників Камю, а зроблені автором натяки легко розшифровувались у тривожній атмосфері перших повоєнних років. На приховану тенденційну спрямованість свого роману вказував і сам Камю, який писав, що «явний зміст «Чуми» - це боротьба європейського Опору проти нацизму». «З допомогою чуми я хочу передати атмосферу задухи, в якій ми скніли, атмосферу загрози й вигнання, в якій ми жили. Водночас я поширив значення цього образу на буття взагалі». Таким чином, за безпосереднім змістом роману прочитується інший: недаремно образ коричневої чуми став метафоричним синонімом фашизму.

Хроніка кількох місяців оранської епідемії, коли половина населення, «звалена в горловину сміттєспалювальних печей, вилітала

в повітря важким, клейким димом, в той час, як інша, закута в ланцюги безсилля і страху, чекала своєї черги» має на увазі господарювання гітлерівців у Франції. Але сама зустріч співвітчизників Камю з загарбником, як і зустріч оранців з жорстокою чумою, за логікою книги, - це трагічна зустріч людства із своєю Долею.

Централізована бібліотечна система для дорослих м. Одеси
Центральна міська бібліотека ім. І. Франка
Інформаційно-бібліографічний відділ

Пілігрим свободи

До 225-річчя з дня народження видатного польського поета

Адама Міцкевіча

(1798-1855)

Одеса-2023

Адам-Бернард Міцкевич— один із найвидатніших польських поетів, письменник, діяч національно-визвольного руху. Засновник романтизму в польській літературі, польської романтичної драми. У Західній Європі його порівнюють з Джорджем Байроном і Йоганном Гете. Його роль для польської літератури можна порівняти з роллю Пушкіна для російської літератури, Шевченка — для української. Міцкевич був родоначальником нової польської літератури й нової польської мови.

Адам-Бернард Міцкевич народився 24 грудня 1798 року на хуторі Заосся біля міста Новогрудка, що входить нині до складу Білорусії. Раніше білоруські землі належали Литві, тому Міцкевич і називає своєю батьківщиною Литву.

Він ріс у родині збіднілого шляхтича, адвоката Миколи Міцкевича та його дружини Барбари, єврейці за національністю, що належала до родини дрібного службовця. Крім Адама (старшого сина) подружжя виховувало ще двох синів: Александра і Францішка. У будинку Міцкевичів жили волелюбні традиції польських патріотів. Микола Міцкевич сам брав участь у народно-визвольному повстанні 1794 року під керівництвом Тадеуша Костюшка й намагався прищепити почуття патріотизму та волелюбності своїм дітям. Багато цікавих легенд і повір'їв чув юний Адам і від Блажея, значення якого для поета можна порівняти зі значенням Орини Родіонівни для Пушкіна. Розвитку поетичної уяви Міцкевича сприяла й мальовнича природа околиць Новогрудки.

Після закінчення школи Адам вступив на фізико-математичний факультет Віденського університету, на якому провчився рік. Навесні 1816 року перейшов на історико-філологічний факультет, закінчив навчання у 1819 році. Серед професорів університету були видатні учені й громадські діячі. Тут читав лекції Йоахім Лелевель — родоначальник польської історіографії, брати Снядецькі та ін. Йоахім Лелевель, учитель Міцкевича в роки студентства, пізніше став його близьким другом. Протягом усього свого життя стояв у центрі польського революційного руху. Потім Міцкевич вчителював у Ковно (нині Каунас), 1819-1823). У Ковно Міцкевич побачив незвичайну бідність і убогість народу, гнобленого царською владою і царською поліцією. Це сприяло формуванню революційних поглядів поета,

розумінню необхідності рішучої боротьби за визволення народу. Еволюція у світогляді молодого Міцкевича визначила багато в чому й розвиток його творчості. У своїх ранніх творах (до 1820 року) Міцкевич продовжував традиції класицизму, характерного для літератури XVIII століття. Міцкевич пише в цей час антиклерикальну повість "Анеля" у дусі Вольтера, поему "Картопля" і трагедію "Демосфен". Вже в цих творах Міцкевича звучать патріотичний пафос, віра в прогрес, мрія "про часи прийдешні", коли народи, забувши чвари, "у велику родину з'єднаються". Ранні твори Міцкевича (перший вірш опублікований у 1818 році) свідчать про захоплення вільнолюбними традиціями Освіти (переклад уривка з "Орлеанської діви" Вольтера; поеми "Мешко, князь Новогрудка", 1817, "Картопля", 1819). З 1817 року він брав участь у створенні й діяльності патріотичних молодіжних гуртків ("прихильників чеснот"), найбільш значними творами цього періоду були "Пісня Адама" — перший гімн філоматів, "Пісня філаретів", написав для них низку програмних віршів, зокрема "Оду до молодості" (1820), перейняту романтичним ентузіазмом молоді, що мріяла про боротьбу за волю. Вихованець Вільнюського університету, він вступив у таємне польське товариство молоді — "філоматів", що у своїй програмі проголошували прагнення до знань, але насправді прагнули до визволення й об'єднання Польщі. У "Оді до молодості" Міцкевич оспівав порив молодого ентузіазму, що руйнує підвалини старого світу. Союз польської молоді поставив епіграфом до свого статуту, прийнятого цього року, слова з "Оди до молодості": «Юні друзі! Вставайте разом! Щастя усіх — наша мета і справа».

Міцкевич розумів, що для вираження нових ідей, де прогресивні думки стали б надбанням народу, необхідні нові літературні форми. Молодий поет звертається до народної творчості, вбачаючи в ній життєдайне джерело поезії. Так з'являються перші балади Міцкевича, що знаменують початок польського романтизму. Міцкевич у своїх баладах використовує сюжети народної поезії, фантастику казок і переказів. Але поета приваблювали в народній творчості не лише фантастика та яскраві образи. У народі Міцкевич бачив виразника гуманних почуттів, правдивих суджень, високого патріотичного духу. У своїх баладах він прагнув утілити народні поняття про справедливість, моральний обов'язок, патріотизм.

У 1822 році був виданий перший том творів поета, до якого увійшли його балади та романи. Він став маніфестом романтичного напрямку в польській літературі. Ідеї і теми, намічені в баладах, Міцкевич розвинув згодом у своїх великих творах цього періоду: у поемах "Гражина" і "Дзяди" (2 і 4 частини), що увійшли до другого тому його творів. Патріотичний сюжет балади "Світязь" — про подвиг народу, що загинув, але не піддався ворогові, — перегукується із сюжетом поеми "Гражина", у якій описана героїчна боротьба литовського народу

проти хрестоносців. В основу сюжету поеми "Гражина" покладений реальний епізод з історії Литви початку XV століття. (Князь Новогрудка Литавор замислив зрадити литовського князя Вітольда через те, що той не хотів видавати місто Ліду, посаг його дружини Гражини. Вона надягає зброю Литавора й стає до бою проти тевтонських лицарів, де й гине. Литавор мстить за неї, убиває командора й спокутує свою провину, сходячи на багаття разом зі своєю дружиною.). Історичний сюжет під пером Міцкевича набуває романтичного забарвлення. Він яскраво, пристрасно оспівав подвиг відважної народної героїні. Епічне оповідання про литовську князівну, стала першою спробою дати романтичне визначення поняттям «патріотизм» і «батьківщина».

До другого тому поезії Міцкевича також були включені 2 і 4 частини драматичної поеми "Дзяди". Перша частина поеми залишилася незавершеною, третя частина з'явилася через десять років і мала самостійний характер. У передмові до другої частини Міцкевич пояснює назву поеми: "Дзяди — це назва урочистого обряду, що його справляє донині простий люд у багатьох місцевостях Литви, Пруссії, Курляндії в пам'ять "дзядів", тобто померлих предків". Міцкевича полонила в цьому старовинному обряді не лише романтична таємничість, особлива роль долі у земних справах людей. У перших частинах "Дзядів" уже намічається соціальна схема, що надалі буде основною у творчості Міцкевича.

Арештований (1823) у справі філоматсько-філаретських організацій (організацію викрили царські шпики та їхні польські посібники), Міцкевич був у 1824 році висланий з Литви і до 1829 року перебував у Росії (Петербург, Одеса, Москва, знову Петербург), де зблизився з учасниками декабристського руху (К. Ф. Рилєєв, О. О. Бестужев) і видатними письменниками (О.С. Пушкін і ін.), що високо оцінили його талант. Ці дружні зв'язки сприяли визріванню в Міцкевича ідеї революційного союзу народів Росії і Польщі. Міцкевич пробув у Петербурзі близько трьох місяців, а потім його послали до Одеси, де він мав посісти посаду викладача в лицей Рімельє. Вільних місць не виявилось. З Петербурга надійшло розпорядження не залишати неблагонадійного поета в Одесі, а відправити його до глибинних губерній Росії. Поки тривало листування щодо подальшого місцеперебування Міцкевича, він відвідав Крим, що справив дуже сильне враження на поета й надихнув його на створення прекрасного циклу "Кримських сонетів". Коли Міцкевич повернувся з Криму, він довідався про своє призначення до канцелярії московського генерал-губернатора.

У Росії вийшла книга Міцкевича "Сонети" (1826) з циклом "Кримські сонети", що вразили читача пишнотою пейзажних картин, проникнутих ліризмом, образом героя-"пілігрима", який сумує за покинутою батьківщиною, і новими для польської поезії східними

мотивами. У 1828 році була опублікована поема "Конрад Валленрод" (про боротьбу литовців із тевтонською навалою), що зображувала трагічного героя — самотнього борця, котрий жертвує особистим щастям. Наприкінці 1825 року Міцкевич приїхав до Москви. Величезний вплив на Міцкевича справили наслідки повстання декабристів. Він важко переживав жорстоку розправу Миколи І з героїчними революціонерами. Один з біографів поета писав: "Не можна вгадати, узявся б Міцкевич за зброю, якби опинився в Петербурзі під час повстання 14 грудня 1825 року. Але безсумнівно, що він би розділив їхню долю...". Спочатку Міцкевич жив у Москві усамітнено, спілкуючись лише зі своїми віденськими друзями-філоматами. Навесні 1826 року Міцкевич познайомився з московським літератором Миколою Полевим, який ввів його до літературних кіл Москви. Міцкевич зблизився з найвидатнішими представниками російської літератури — Баратинським, Веневітіновим, Вяземським, Соболевським та іншими. У жовтні 1826 року відбулося знайомство Міцкевича з Пушкіним, що потім переросло в щирю дружбу. 12 жовтня 1826 року він був присутній при читанні Пушкіним "Бориса Годунова" у поета Д. Веневітінова. Відтоді й аж до свого від'їзду Міцкевич перебував у центрі культурного життя Росії. Живучи в Москві, часом наїжджав до Петербурга, бував на літературних вечорах, зустрічах, де він, володіючи неперевершеним талантом імпровізатора, часто виступав. Збереглося багато спогадів про ці імпровізації поета. У Петербурзі Міцкевич познайомився з Жуковським, Грибоедовим, Криловим, Дельвігом, чимало часу проводив у бесідах з Пушкіним. Міцкевич планував видавати в Росії польський журнал "Грида", який би сприяв розширенню польсько-російських культурних зв'язків. Однак йому, як особі під "підозрою", це видання було заборонене. Важко переоцінити значення російського періоду життя для розвитку творчості Міцкевича. Затятий ворог самодержавства, він одначе чудово порозумівся з російськими революціонерами. У Росії Міцкевич сформувався як поет дружби слов'янських народів. Тут він став глибше розуміти ідею національної незалежності Польщі, збагнувши її тісний зв'язок з міжнародною політикою. У ці роки він стає оповісником політичної свободи. Одночасно відбувалося і зростання художньої майстерності Міцкевича, цьому сприяло спілкування з російськими літературними діячами, і насамперед з Пушкіним. Загальний тодішній рівень російської культури був значно вищий за польську. "Ми відстали в літературі на ціле сторіччя", — писав Міцкевич своєму другу Одініну. Під час свого перебування в Росії Міцкевич створив чимало прекрасних ліричних віршів. У 1826 році окремим виданням вийшли його "Сонети". Він переклав польською дві арабські балади, написав вірш "Фаріс", балади "Воевода" і "Три Будріса". У його баладах, написаних у Росії, немає надмірної

фантастики й дидактики, вони ближчі до балад Пушкіна. Не випадково саме "Воєводу" і "Будріса" вибрав для перекладу Пушкін. Вершиною творчості Міцкевича цього періоду стала патріотична поема "Конрад Валленрод", що вийшла друком у 1828 році (про боротьбу литовців із тевтонською навалою), що зображувала трагічного героя — самотнього борця, котрий жертвує особистим щастям. Поема Міцкевича закликала до боротьби за свободу батьківщини, в ім'я якої не страшні ніякі жертви. Саме так сприйняли її польські патріоти в дні повстання 1830 року: вона була для них бойовим закликом до дії. Високу оцінку отримала поема Міцкевича в середовищі російських літераторів. Ксенофонт Полевой писав: "Численне коло російських шанувальників поета знало цю поему, не знаючи польської мови, тобто знало її зміст, вивчало подробиці і красу її." Це мало не єдиний у своєму роді подібний приклад. 1828 року в Петербурзі вийшли два томи творів Міцкевича.

У 1829 році Міцкевич виїхав з Росії і відвідав Німеччину, Швейцарію, Італію. Після невдалої спроби приєднатися до Польського повстання 1830 року поет назавжди залишився в еміграції (жив переважно в Парижі), продовжуючи літературну й революційну діяльність. У 3-ій частині "Дзядів" (1832) Міцкевич закликав співвітчизників продовжувати боротьбу. Егоїзму й угодовству "верхів" суспільства він протиставив героїзм і стійкість патріотичної молоді, надію на внутрішні сили нації, створив титанічний образ поета Конрада; співчуваючи стражданню народу, герой викликає на двобій Бога як винуватця панівного зла у світі. Драма мала вільну фрагментарну побудову, два плани дії: фантастичний і реальний. До неї примикав епічний "Уривок" — картини самодержавної Росії, гнівний памфлет на царат. Тут же поет висловив солідарність із передовими людьми Росії (вірш "Пам'ятник Петрові Великому", "Російським друзям"). Разом з тим у 3-ій частині "Дзядів" (як і в художньо-публіцистичному творі "Книги польського народу і польського пілігримства", 1832) Міцкевич викладає доктрину так званого польського месіанізму, відповідно до якої страждання Польщі пов'язані з особливим історичним покликанням народу-мученика. Поет закликає польську еміграцію до участі в "спільній війні за свободу народів", у європейській революції (ці ж думки містяться в статтях Міцкевича в газеті "Пельгжим польски", 1832-33).

Перше кохання поет зустрів ще в студентський період біографії. Дівчину, звали Мариля Верещако, яка спонукала Міцкевича на написання ряду творів. Однак закоханим так і не довелося стати чоловіком і дружиною. Батько Марилі посватав дочку графу Вавжинцю Путткамеру, який взяв її в дружини в 1821 р. У 1834 році Адам одружився з Целіною Шимановською. У цьому шлюбі у пари народилися 2 дочки — Марія і Хелена, і четверо синів: Владислав, Юзеф, Ян і Олександр.

У цьому ж році Міцкевич опублікував останній свій великий твір — поему "Пан Тадеуш". Ця польська національна епопея, у якій чітко проявилися реалістичні тенденції, стала енциклопедією старопольського побуту, шедевром словесного живопису, типізації та індивідуалізації персонажів; з гумором і сумом малює Міцкевич світ шляхетської старовини, не притлумлюючи його вад, розуміючи його історичну приреченість і в той же час милуючись його барвистістю. Поему справедливо називають "Енциклопедією польського життя". Перед читачем з'являється польське життя у всьому його розмаїтті: його природа, картини побуту, битви, незабутні типажі проминулої Польщі й молоде покоління. Поема пронизана глибоко патріотичною ідеєю: необхідністю національної єдності перед лихом, що посіло країну,— втратою національної незалежності. Художня сила поеми неосяжно велика. "Пан Тадеуш" по праву належить до кращих здобутків світової літератури. Після написання "Пана Тадеуша" поетична діяльність Міцкевича (якщо не брати до уваги кількох невеликих віршів) зовсім припиняється. Але він продовжує слугувати справі визволення Польщі та єдності народів як публіцист, громадський діяч. У ці роки Міцкевич працював над "Історією Польщі" та "Історією майбутнього", написав дві драми французькою мовою. Значний інтерес для характеристики поглядів Міцкевича представляє написаний ним у 1837 році некролог на смерть Пушкіна. Некролог — яскраве свідчення любові польського поета до великого Пушкіна. В наступні роки Міцкевич майже не писав (останній зліт його натхнення — кілька ліричних віршів, 1838-39). Він провадив активну суспільну і культурну діяльність: у 1839-40 роках читав курс римської літератури в Лозанні, потім (до 1844 року) посідав кафедру слов'янських літератур у паризькому Коллеж де Франс. У 1841 році почалася криза у світогляді поета: він вступив у секту містика А. Тов'яньського. У 1848 році Міцкевич відновив революційну діяльність: створив польський легіон, що боровся за свободу Італії, у Парижі працював у газеті "Трибюн де пепль", виступав зі статтями революційно-демократичного характеру, виявляючи інтерес до утопічного соціалізму, закликаючи до революційного союзу народів. Під час Кримської війни 1853-56 років (а також після смерті коханої дружини у 1855 році) Міцкевич вирушив з політичною місією до Константинополя, де виношував ідеї про створення легіону, який би міг об'єднати французів і англійців у боротьбі проти росіян у Кримській війні. Але його планам не судилося збутися. Заразившись холерою Адам Міцкевич помер 26 листопада 1855 року у віці 56 років. Він був похований у Франції на польському цвинтарі в Монморансі. У 1900 р. прах Міцкевича було урочисто перевезено до Польщі та поміщено до саркофагу у Вавельському кафедральному соборі. Особисті речі, які розповідають про життя Міцкевича, знаходяться в

Польській бібліотеці в Парижі, де його син Владислав заснував у 1903 р. музей його пам'яті.

Творчість Міцкевича вплинула на польську культуру: на суспільну свідомість, літературу та мистецтво. Протягом двох століть воно було постійним елементом літературної освіти та патріотичного виховання. Його поезія вплинула на мову і свідомість, відбилася навіть у розмовній мові. Література XIX та XX ст. сповнена метафор, цитат та алюзій на твори Міцкевича. Його творчість надихнула таких письменників, як Юліуш Словацький, Болеслав Прус, Станіслав Виспянський, Стефан Жеромський. До нього звертаються і поети сучасності, такі як Чеслав Мілош чи Тадеуш Ружевич.

Поезія Міцкевича мала величезне значення для польського національно-визвольного руху, для розвитку демократичної думки, відновлення польської літератури; вона збагатила літературну мову, віршування, поетичні жанри. Істотною є роль Міцкевича в розвитку польського театру (постановки його "Дзядів", численні висловлення з питань драматургії). У Росії Міцкевич набув популярності ще за життя. Його вірші перекладали О. С. Пушкін, М. Ю. Лермонтов, К. Ф. Рилєєв, І. І. Козлов, М. П. Огарьов, А. М. Майков, М. Л. Михайлов, А. А. Фет, В. Я. Брюсов, І. О. Бунін і ін.

Українські поети ще за життя Міцкевича в Росії почали цікавитися його творчістю. У 1826р. П. Гулак-Артемівський публікує свій переклад балади "Твардовський". Перший переклад з циклу "Кримських сонетів" — сонет "Аккерманські степи" — надрукував Шпигоцький у 1830 році. Творчість А. Міцкевича високо цінували і Т. Шевченко, і І. Франко, і Леся Українка. У дореволюційний час досить значна частина творів Міцкевича була перекладена українською мовою. Видатним досягненням перекладацького мистецтва є переклад Максимом Рильським "Пана Тадеуша" і "Кримських сонетів".

Творчість Міцкевича було джерелом натхнення також для живописців і графіків (його твори ілюстрували у т.ч. Герсон, Андріоллі, Смоковський, Лессер), композиторів (музику писали, напр., Шопен, Монюшко, Шиманівський, Падеревський, Чайковський, Римський).

Однак значення Міцкевича не вичерпується його літературною діяльністю. Міцкевич був передовим політичним діячем свого часу. Він стояв у центрі польського революційного руху. Першорядне значення Польщі в розвитку передових революційних ідей століття визначило і світове значення Міцкевича, котрий ще за життя був для усього світу символом боротьби свого народу за волю. Творчість

Міцкевича, одухотворена великими патріотичними та гуманістичними ідеями, у наші дні стала надбанням широких народних мас. Адам Міцкевич ще за життя здобув світову славу, однак, можна з упевненістю сказати, що справжнє всенародне й всесвітнє визнання він здобув тільки після перемоги польського робітничого класу та утвердження народно-демократичної влади в Польщі.